

Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті
ім. Івана Огієнка
Вінницька обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

Автор проекту

І.У. ЦУРКАНЬ

Автор-упорядник

А.Н. НАГРЕБЕЦЬКИЙ

*М*ОЙ РІД, МОЄ СЕЛО

Вінниця
2009

ББК 55.5(5)555

А 55

Цуркань І.У., Мій рід, моє село.

– Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2009. – 124 с.

Автор проекту І.У. Цуркань

Автор-упорядник А.Н. Нагребецький

В книзі розповідається про рід Цурканів, що родом з села Джурина Шаргородського району на Вінниччині, про нелегкі роки, які пережило село за своє довге існування, про його історію, про минуле покоління і теперішню сім'ю Івана Ульяновича Цурканя, про трудовий і бойовий шлях ветерана з 70-річним стажем праці.

Книга розрахована на читачів, які цікавляться історією нашого Поділля, наших мальовничих сіл, наших невтомних трударів, що є світлим відображенням у джуринському роду Цурканів.

*Хто не знає минулого —
не вартий майбутнього.*

ISBN 978-966-2954-__

© Цуркань І.У., 2005

ЗМІСТ

Передмова	4
Хто ми?	7
Дещо про село Джурин	11
Ульян	21
Ганя	28
Маруся	37
Добра тьотя Паша	41
Голодомор від влади	47
Сталінські п'ятирічки	50
Політичні репресії	54
Смерть бабки Федори	56
Життя тата і мами, як основоположників сім'ї, як продовжувачів роду Цурканів	58
Війна	61
Смерть батька Ульяна	68
Визволення і мобілізація на фронт	70
Життя післявоєнне	79
Це вона	84
Хоменківський колгосп	87
Підсобні галузі господарства	95
Мама Ксеня	101
Перша особа в районі	103
Анжелла	109
Анатолій	113
Життя без посягань на принципи	117

ПЕРЕДМОВА

Шаргородщина! Вона чарує мальовничою природою, гаями і лісами, швидкоплинними річками Мурафою, Мурашкою і Лозовою, квітучими садами і неозорими полями.

Вона гарна і у весняних ранках, і в сонячні літні дні, коли іскриться золотом пшениця, і в осінню пору, коли щедро віддає людям всі свої дари подільська земля.

Шаргородщина славна своєю історією, яка бере початок у сивій давнині. Кожне покоління залишило про себе згадку в пам'ятках історії та архітектури, на сторінках літописів і в народній творчості.

Залишає добрий слід про себе в житті нашого краю і покоління Цурканів, що на Шаргородщині. Про рід Івана Ульяновича Цурканя із села Джуриня, яке розміщене між дивовижно мальовничими, хоч і невеличкими, річками Джурки і Вовчиці йде мова у цій книзі.

І нехай читач не осудить мову автора, часом не зовсім літературну, і не вважає це за граматичні чи стилістичні помилки. Адже це мова місцевого діалекту, якою й користувався у своїх спогадах І.У. Цуркань.

Сподіваємось, що ця невелика книжка допоможе читачам не тільки впізнати історичне минуле нашого краю, але й направить на шлях відтворення життя інших, цікавих, родословних поколінь з числа земляків-шаргородців.

А.Н. Нагребецький.

**Світлій пам'яті Івана Ульяновича Цурканя
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ**

*"...Усі ми народжуємося на цій землі
людьми, та далеко не всім вдається протягом
свого життя відповідати цьому найвищому в
світі званню".*

І.У. Цуркань.

СВІДОЦТВО

почесного громадянина
м. Шаргорода

Цуркань

Іван Ульянович

обраний почесним
громадянином м. Шаргорода
28 травня 2002 року

Міський голова

О. Китасюк

ХТО МИ?

Описувати ту чи іншу тему, якийсь період подій із життя людей, що хотілося б описати, я мабуть не зовсім готовий.

Мабуть тому, що малий запас слів, а якщо і є слова, то неможливо їх зібрати у речення, важко письмово виразити свою думку, щоб друга особа змогла прочитати про написане або хоч здогадалася б про що написано.

Так я себе розумію. Писати не дуже люблю, інколи навіть необхідно написати листа, і то я пишу дуже не охоче і коротко.

Але... підходить до мене одного прекрасного дня, ще будучи десятикласницею, моя дорогесенька, нині покій-на, Анжелочка і каже, як вона мене завжди називала: “Дідуля! Розкажіть нам, коли-небудь, хто ми є, звідки походить наш рід, дід, прадід, прапрадід?”

Це вперше до мене звернуласядоога моя онучка. Відповісти на це досить складне питання було нелегко, простіше сказати — я був не готовий тому, що якщо і знав немало із прожитого і пережитого, то воно було роздріблене, не систематизоване і ми перевели мову на тему воєнних років, про епізоди, прожиті в роки війни, окупації німецько-фашистськими загарбниками. Вона, і ще хто був з нею, уважно мене слухали.

Я бачив, що їх цікавлять не події воєнних років, про що дуже багато написано книжок, журналів, газетних матеріалів дуже яскравих, де доступною мовою описуються події війни 1941-1945 р.р.

Її, як і других членів сім'ї, цікавить інше — хто ми? Звідки пішов наш рід? Хто були наші діди, прадіди, прапрадіди, що вони робили, чим займалися, скільки нас в

роду, де вони зараз? Із подібним запитанням звернувся до мене і менший внук — Дімка, ще будучи у п'ятому класі. Каже: «Дідусю, розкажіть мені, хто був ваш дідусь, бабуся і взагалі, звідки наше прізвище.»

Відтворити події минулих років нелегко, тому що свідків тих часів, подій стає все менше. Взагалі в нашій родині, крім мене — старшого немає нікого. Померла мама і забрала з собою увесь пережитий родовий скарб майже сторічних подій. Після довгих роздумів я все-таки вирішив хоч трохи освітити життя періоду, який залишився в пам'яті, в спогадах наших рідних. Безумовно в описаному будуть і погрішності, але основа наближена до істини.

Часто мене мучить совість, чому я цього не зробив за життя так дорогої мені Анжелочки. Але цього уже не повернеш.

У нас велика-велика родина і хотілося б щоб усі, хто прочитає цей нарис, ці спогади — внесе свої корективи, добавить щось важливе, висловить свою думку з приводу пережитого нашою родиною. Час для всіх був однаковий, різниця тільки у прізвищах складу сім'ї. Коли старий Цуркань Іван (по батькові не відомо) оселився на постійне проживання з своєю сім'єю в селі Джурині, у нього була дружина і два сини. Одного сина звали Микола, це мій дід, а другого, молодшого, звали Григір. Це відбувалося в період розкріпачення, в період земельної реформи 1855-1861 років.

Прізвище «Цуркань» говорить про дністровсько-молдавське, скоріше всього, походження. Мені запам'ятався один випадок. Під час Великої Вітчизняної війни наша військова частина стояла в одному молдавському селі. Всі люди тут говорили по-українськи. Мене по прізвищу назвав один із солдатів, а на подвір'ї були жінки: чули моє прізвище. Вони потім мені говорили, що

у них в селі, та в других селах, є багато таких прізвищ — Цуркань. Тому по тих розповідях, які мені мама не раз розповідала, про доброго хазяйновитого чоловіка діда Миколу, якого я добре знав, його повадки, особливо про його батька Івана, майстра, який мав свою кузню і обслуговував все село селян-хліборобів, виготовляючи їм сапи, серпи, виготовляв і ремонтував інвентар, дало мені можливість стверджувати, що він чомусь при якихось обставинах перебрався на постійне проживання з сім'єю у Джурин з Молдавії.

У цей період 1850-1860 років в Джурині, як і у всіх краях України, була панщина. Польська шляхта, яка століттями прижилася на наших плідючих землях, вважала її своєю власністю, а населення, хоч і після 1861 року уже було розкріпаченим, але було у повній залежності від поміщика. В Джурині ним був П.Сабанський. В той час населення в Джурині складало 2667 чоловік, понад 387 дворів.

Маєток П.Сабанського розташувався в огруді. Це дуже мальовниче місце біля ставу, а через річку — цукровий завод, розкішний палац, обсаджений фруктовими та декоративними деревами. Недалеко від палацу стояла винокурня, а через дорогу — водяний млин.

Земельна реформа дозволила людям в 1861 році одержати землю у власність, але за цю землю на протязі 49 років селяни повинні були сплачувати її вартість панові.

По закону було відмінено кріпосництво, ліквідовано право торгівлі людьми, але не маючи живих грошей селянин по розрахунках за земельний наділ мусів відробляти пану 3-5 днів, а часом і тиждень. Це була та сама панщина.

Крім того панські володіння не обмежувались тільки на кращих землях, більш родючих та зручних, розташованих на рівнинах та біля села. Пану ж належали

ліси, лісонасадження, водоймища, пасовища. Металу в країні і в селі було дуже мало, весь інвентар селянина був дерев'яний, тому всяка деревина — ділова і дров'яна дуже цінувалася, вона була тільки у пана.

Добре пам'ятаю одну розповідь батька. Ці ліси, які простяглися від Джурина і мало не до Рахнів Лісових, дуже сильно охоронялися і в день, і вночі. Сторожова охорона з місцевого населення швидко знаходила спільну мову з населенням і ночами викрадали ліс. Пан наймав сторожову охорону з других сіл. Але і це нічого не давало. Тоді пан знаходив сторожів іншомовних. Була організована охорона лісів черкесами. І їх пан також міняв через рік, тому що і ті договорялися і розумілися з селянами.

*Я присягаю назавжди
тобі кохана Україно!
В моїх думках і серці ти —
Найкраща в світі і єдина!
Тетяна Пірус*

ДЕЩО ПРО СЕЛО ДЖУРИН

Село Джурин входило до литовського князівства. І вперше згадується в єпархіальних відомостях у 1547 році.

Село Джурин, як і всі навколишні села, належало до Польщі, а 27 років село було під турецьким ігом. Це було з 1672 по 1699 р.р., а з 1699 року село знову під владою Польщі. Після об'єднання Правобережної і Лівобережної України до складу Росії. Джурин належав до Подільської губернії Ямпільського повіту.

Джурин — містечко, розміщене за течією двох річок — Вовчиці і Джурки, притоків річки Мурафи. Садиби селян розміщені в низовині. Через містечко проходить поштова дорога з Могилева в Брацлав; найближча залізнична станція «Рахни» за 18 верств. Ґрунт частково чорноземний, частково глинистий.

За місцевими переказами Джурин утворився таким чином: там, де тепер передмістя Джурина, знаходилося село Чурилів. Поблизу Чурилова було селище, де жили євреї. Одного разу пожежею були знищені до тла єврейські будинки. Погорільці ввійшли в угоду з багатими Чурилівськими власниками і поселилися між Джуркою і Вовчицею. По імені річки і селище згодом звалося Джурин. Назву “Чурилів” одержало поселення, вірогідно, від відомого багатого в XV столітті дворянського роду Чуриловських, які мали на Поділлі великі помістя. Пізніше Джурином володіли Потоцькі.

В 1767 році власник Осодор Потоцький виклопотав привілею містечку на 12 ярмарків. В 1775 році власне в Джурині наховувалось 114 будинків.

Нинішні корінні жителі це селяни-землероби. Другим заняттям служить візництво, робота на тутешньому цукровому заводі, дрібна торгівля, виготовлення посуду.

Джурин представляє два приходи — Покровський і Різдвяно-Богородицький.

Покровський приход села Джурина складає власне містечко. Існуюча нині Покровська церква дерев'яна, побудована в 1764 році і тепер стара. В 1899 році селяни склали договір про будівництво нової кам'яної церкви і зібрали гроші. Церковні землі: садиба 5 десятин, рілля 27 десятин, сіножаті 12 десятин. Будинок для священика дерев'яний, побудований селянами в 1868 році, старий, службові приміщення влаштовані прихожанами в 1894 році, нові: для псаломника будинок і служби нові, споруджені на суми поземельного збору.

Різдв'яно-Богородицький приход села Джурина займає власне передмістя містечка, розміщеного при річці, що не має особливої назви, й віддалене від містечка греблею. Через греблю проходить поштово-шосейна дорога.

До 1895 року цей приход разом з Покровським складав один приход. Передмістя, що складає Різдв'яно-Богородицький приход, ділиться на декілька частин, котрі носять слідуючі назви: Когутівка, Лапчівка, Свиняча Кривда. Прихожани — малороси-селяни, землероби. Церква на честь різдва Пресвятої Богородиці споруджена в 1825 році на кошти поміщика Собанського, кам'яна, крита бляхою, обнесена кам'яною огорожею.

Церковні землі: садиба 2 десятини, рілля 30 десятин, сіножаті 10 десятин, 1425 сажнів. Будинок для священика кам'яний, влаштований прихожанами, для псаломника приміщень немає.

Школи в цьому приході немає, а є міністерське училище, спільне для двох приходів. (Подільські єпархіальні відомості, Каменець-Подільський, 1901 р.).

В містечку розвивалася промисловість. В 1837 році в Джурині збудовано цукровий завод. З введенням в дію цукроварні в селі цей тракт, що проходить з Могилева на Рахни та Брацлав, був дуже рухливим. Поштові фургони працювали на замовлення за відповідну плату. З пуском заводу збудовано і два мости, два стави, на цих водоймах працювали два млини. Водоймою повністю користувалася цукроварня. Стави та водойми були великим скарбом при пожарах в селі, які часто виникали. В цей час переселився на постійне місце проживання мій прадід Іван Цуркань з своїм майном і з усією сім'єю. А можливо і кочова кібітка промишляла по цих дорогах, шукаючи щастя, виконуючи свої релігійні обряди, і Цуркань навечно приземлився біля проїжджої дороги.

Дорога через Джурин на Рахни проходила з Могилева прямо вниз і тільки біля млина вона повертала на греблю, майже по-під самі двері млина. За греблею зразу ж дорога повертала в праву сторону десь метрів з двісті і тільки там під прямим кутом був поворот наліво, де вже пішла прямо в напрямку на Рахни. В основному ця дорога і ділила село на дві половини, на дві парафії.

Село Джурин надзвичайно гарний куточок Поділля, де природа так все гарно розмістила: вода як скарб, її скільки хочеш, завжди річка повноводна із чистою водою. Колись ми малими купалися, бувало нап'єшся річкової води, аж булькоче в животі, і нічого, все в нормі. А попробуй тепер напийся з річки; то лікарі і діагнозу не підберуть... Річка кишіла раками і рибою. Саме велика благодать була тим сім'ям, город яких підходив до річки. Вода джерельна, це справжня нагорода, відкриті джерела, як їх називають — “Тепличними”, “Макогонського

криниця”, “Коло хреста” та інші урочища. Скрізь вода дуже приємна і її хімічний склад дуже корисний, тут вода взимку не замерзне ніколи. Вода, яка виходить на поверхню чи вийнята з криниці, проходить через гранітні пласти, пласти черепашника, через земляний фільтр і становиться дуже мінералізованою. Із надзвичайно приємними харчовими якостями. А що варте джерело, яке пізніше розробили на коптаги для міських парафій, хоч джерело і недалеко від річки, але підземні русла її мабуть ідуть з гори. Це вода, якій немає рівної в окрузі по її якості та хімічному складу. Водою із цієї криниці користується усе містечко. На базі цього коптажу-криниці побудовано цех безалкогольних напоїв. Цех виробляв і виробляє багато видів різних напоїв. Рівних по якості такої води трудно знайти і в масштабах області. Навколо річки Джури всюди ліси та лісові насадження, що у значній мірі не тільки прикрашає місцевість, але і покращує мікроклімат, багате насичене ароматом повітря.

Порівняно з Хрещатиком, чи Одеським “привозом” Джурин був рай земний, хоч з часом і тут хмари із всяким смородом згустилися.

Джуринська земля багата сірими чорноземами: такі як Очаків, Буша, Вила, Дубина та другі урочища. В надрах Джурина, в його підземних кладових, багатючі запаси жовтої жирної глини. Це село віками славилось виробництвом цегли, посуду. Гончарство — ці майстри прославляють мало не увесь подільський край і по-нині. Майже пів села було втягнуто в це гончарне виробництво і ніякі податки не стримували людей. Цілі вулиці, котрі наближені до глиняниська, працювали по виробництву гончарних виробів. Цей участок села так називають і понині — Гончарівка. Коли державна промисловість не виробляла посуду, або виробляла дуже мало, то кустарне виробництво горшків, макітер, глечиків різних

форм і розмірів, мисок, було надзвичайно дохідною справою. Вони — кустарі, сплачували великі податки, але ще щось залишалось і для дому, для сім'ї. Чії дівчата носили саме краще вбрання і хлопці також — гончарів. Разом з тим ця робота надзвичайно важка і потребує відповідних знань, навичок і багато затрат фізичної праці.

Для того, щоб випалити одну піч необхідно 2-3 складометри дров спалити, переробити два добрих вози глини, а потім сама специфічна робота — зробити заготовки і розставити їх в печі. І це все вручну. І виготовити заміс босоніж, і так щотижня, або і два рази на тиждень.

Джури́н має великі поклади каміння-ракушечника, це є дуже добрий будівельний матеріал. З давніх давен люди добували, розробляли його і будували свої оселі, огорожі. Ракушник обробляється спеціальною пилкою.

Після Великої Вітчизняної війни ці поклади розроблялися на промисловій основі і тепер весь Джури́н розташований на катакомбах, штреки налічують десятки кілометрів. Є місця, де його добувають відкритим способом.

Таку перлину для життя вишукав мій прадід, і не помилився. Тут, у цьому Подільському краю, він прожив до останку свого життя, тут він пустив свій родовід Цурканів, який і по-нині живе, розпускає своє коріння і гілля по всій Україні і за кордоном. І тепер, щоб зібрати всю родину, то це б було мабуть кілька тисяч, ціле село, але це неможливо.

Можливо те, щоб теперішня молодь знала своїх пращурів і змогла б розповісти про свій родовід великої трудолюбивої, чесно́ї, благородної сім'ї, не забували, хто вони були ті пра-пра-пращури і передавали з покоління в покоління історію свого існування.

Оселівся мій прадід при дорозі, як іти з могилівської дороги вниз, від річки вверх на відстані 300-350 метрів

з правого боку. Біля його садиби — криниця, далі будівлі: хата, кузня, а криниця і по-нині напуває ближніх сусідів, людей своєю приємною водою.

Старший син Микола побудувався на вільних, на той час, землях, трохи нижче, метрів на 100 від батька, понад дорогою, яка простяглася від цукроварні аж до млина. Садиба, по теперішніх мірках, займала більше гектара. Город простягався до самої річки. Садиба гарна, рівна, на відсонні, земля родюча. Пам'ятаю як бабка Федора, яка жила з нами (татова мама), розповідала мені, що ця шосейна дорога, яка перерізала нашу садибу, побудована тоді, коли вони поженилися. Дід Микола вкачував її дерев'яними катками своїми кіньми.

Цукроварня побудована і дала першу продукцію у 1845 році. В 1905 році під тиском революційно налаштованих робітників була побудована лікарня на 25 ліжок.

Перед першою світовою війною завод розширився. На заводі в сезон працювало біля 250 робітників і виробляли біля 300 тисяч пудів цукру за сезон. Підприємство входило до Ярошенського цукротресту в якому було ще 14 підприємств. Трест мав зв'язок з найбільш впливовими банками Росії. Підприємство невпинно розвивалося. В 1912 році проведена друга реконструкція заводу, з'явилися нові парові котли і висока витяжна цегляна труба. Напередодні Великої Вітчизняної війни при збільшених площах посіву цукрових буряків завод видавав уже 114 тисяч центнерів цукру за сезон. Кожен мішок цукру важив 100 кілограмів.

Відступаючи, наші війська підірвали центральну частину заводу, а при окупації його розтягнули жителі села як тільки могли.

Після війни, з задумом відбудувати цукровий завод, Вінницький цукротрест прислав з Німеччини повністю нове обладнання цукрового заводу, хоч для заводу мало

чого не вистачало. Призначені на той час директор заводу і перший секретар райкому партії виявилися безпринципними керівниками, більше за собою дивилися і все обладнання розпродали по других заводах, а відбудову свого заводу не відстояли. Зрозуміло, що не все залежало під них, але багато можна було і зробити. Соснівський цукровий завод був спалений відступаючими німцями, стирчали тільки труби і стіни. Але добрі керівники зуміли організувати робітників, знайти кошти на обладнання, робітники по року не одержували заробітної плати, звозили обладнання з Росії, України і, як результат, завод відбудували і він став видавати продукцію.

А що означає робота заводу — це життя, люди мають роботу. Господарства, котрі входять до цієї зони знаходяться економічно значно краще у вигідному становищі від інших. Скотина громадських господарств і населення має досить поживний і дешевий корм — жом, патоку.

Дід мій Микола народився в 1853 році. В Джурин приїхав уже хлопчиком із меншим братом Григорком. Хлопці росли мужніми, сильними, гарними, працьовитими. Дід, як зараз дивлюся на нього, був вище середнього росту, міцний, плечистий, в міру підтягнутий, одне слово: гарний хлопець, мабуть не одна дівчина на нього задивлялася.

Але доля — справа не відворотна, від неї нікуди не дінешся.

Батьки діда Миколи жили заможнo по тих мірках, на той час.

Батько Іван молодий, здоровий, з потрібною на селі спеціальністю, мати теж працьовита і жили не бідно.

Уже в 1874 році дід Микола познайомився з досить вродливою дівчиною по імені Федора. Забігаючи наперед — в парі вони прожили п'ятдесят шість років. Друга сестра Федори, молодша, теж скоро вийшла заміж в

Джурині за Яковишеного (Перемський по-вуличному) Одного разу я з нею говорив: вона мене питала чий я, як моя фамілія, як мене звати.

Дід Микола мав в господарстві коні, корову, свині і, що запам'яталось, це вівці, які були завжди зимою в хаті. Підлога земляна, настелено соломи і бігають маленькі ягнятка і часто багато їх, що і самому не ступнеш на землю, бо буцне рогами, а деколи і телятко, що тільки народилося, — теж з нами в хаті. Хата маленька, десь 4,5 на 6 метрів і на дві половини. В одній хаті піч, стіл, лавка і чистої площі в хаті не більше чотирьох квадратних метрів. Вікна маленькі на чотири шибки, за більші вікна треба платити більший податок, та і скла треба більше, а воно було дороге.

Діда Миколу я добре пам'ятаю. Все він був у роботі, у турботах, займався господарством. Коли він лягав спати чи вставав, я ніколи не бачив. Зрідка, як фурманів, (а в більшості возив цукор з заводу в Рахні), часто приходив під чаркою, іноді грався зі мною, а то інший раз прийде під чаркою і лягає спати.

Всі його поважали як кормильця, як господаря. Я уже дещо розумів, а ми всією сім'єю жили в другій половині хати. Ніколи я не чув, коли б дід не прийшов і в якому б він настрої не був, він ніколи не показував свого характеру. Всі його дочки, а їх було шість і один мій батько сьомий, всі зверталися до діда на “Ви татку” до мами “мамко”. Ніякого “тикання” не було, це звичайна повага до старших, особливо до батьків.

В ті часи, щоб хоч трохи пристойно жити, треба було багато трудитися. Хліба до нового урожаю навіть і в порядочних господарів не вистачало. Низькі врожаї, великі податки, утримання скотини, випорожнювало засіки і так з незначними запасами, а ще необхідно щось придбати із інвентаря та до хати, для дітей. Все це тільки із доходів двору. Огород біля хати, а він тягнувся аж

до річки, уже пізніше огород був перерізаний дорогою, що іде від цукрового заводу в напрямку на Рахни-Лісові. Майже половина городу, знизу від річки, була в зарослях верболозу і місцями трава лугова на сіно. Верболіз ріс окультурено, такими кругами і гілля довге та гнучке. Їх через два-три роки вирубували і вони знову відростали. Верба не чіпірята, а гнучка і довга, як ліщина. З цих хворостин робили огорожі — пліт. Такими плотами огороджували огороди від дороги. Уже пізніше, в тридцятих роках, ці корчі викорчовували і були прокопані по городі канави для стьоку води і земля використовувалася від річки під сінокіс, а верхні частини городу під просапні культури: картопля, буряк, капуста, грядки цибулі і часнику, які рідко рили, тому що рядом був буфет і ця грядка часто виручала того, хто сидів за столом в буфеті.

Сім'я Цурканя Миколи Івановича була не мала, але і невелика на ті часи. Крім батька Миколи, мами Федори ще було шість дочок: Килина, Явдоха, Мотря, Ганна, Настя, син Ульянов — мій батько і сама наймолодша сестра — Лісовета.

Сім'ї в селах, (не знаю як в містах), були великі, дітей народжувалось стільки, скільки Бог послав.

Жили в одному селі. Якщо хлопець женився на дівчині з другого села, то з нього сміялися і говорили, що він непутьовий, бо не міг знайти собі дівчину в своєму селі.

На свята всі діти з своїми онуками приходили другого дня відвідати батьків, посвяткувати. Гарна родина, гарне застілля, добрий харч і були розмови, поради, і повага. Радість дітям, онукам, а особливо батькам.

Мені, як старшому у сім'ї, часто приходилось бути на таких святкових відвідуваннях, хоч моє місце все було не за столом, а на печі, але мене, як старшого онука, старанно берегли, доглядали. Ми, як годиться, батько і мама ходили до маминих батьків — до діда Данила і до баби Варвари.

Проводили свята гарно, урочисто, з великою повагою, повагою до Бога, з шаную до батьків, до старших. Але застілля як застілля, хто випив більше, хто менше, але перед батьками всі зяті і дочки хотіли бути достойними їх двору, сім'ї, фамілії, вели себе дуже скромно, поважно. Ніхто не залишався ночувати, через “не можу”. Батьки їм відповідали взаємністю. Данило любив хильнути інколи і лишню, але в ці дні був взірцем і прикладом для своїх дітей і онуків.

Уже будучи головою колгоспу в Хоменках, я пам'ятаю як дід Данило часто нас навідував, довго розповідав про життя, так і заночує. На другий день я відвозив його додому. Свого часу він в числі перших вступив до колгоспу і весь час був в активі. Любили його люди за його працелюбство. Працював, скільки я знав, бригадиром огороньої бригади в колгоспі. Робота ця кропітка, правління колгоспу посиляло в цю бригаду людей престарілих, тих, хто не міг працювати в буряковій ланці фізично, і дід Данило знаходив з ними спільну мову і огородина в нього родила добре.

По сумісництву він доглядав в колгоспі пасіку. Була гарна пасіка у нього і дома. Я часто ласував медом, щільниками домашньої пасіки. Робота на пасіці тих часів була досить складною. Вулики, які ми зараз бачимо, системи “Дадана”, “Лівіцького”, “Українські”, в принципі тільки зароджувалися. Вулики були всі в дуплянках, їх робили бджоловоди самі із вербових колод. Товста колода довжиною півтора метри, шириною 60-70 сантиметрів, видовбана в середині стінка 4-5 сантиметрів товщиною і в цій пустоті роїлися бджоли. Вся робота на ошуп. Але в ті часи меду було небагато, зате чистий. Не було ніяких ядів, ніяких хімікатів. Тепер про таке і уявити важко.

*Спасибі батьку, що живеш, на щастя,
що дав життя і сонце нам,
До рук припаду роботящих,
Тобі тепло своє віддам.*

Світлана Лейник

УЛЬЯН

В сім'ї Цурканя Миколи Івановича шостою дитиною народився син Ульянов. Батьки довгі роки чекали хлопчика, слава Богу це сталося 21 квітня 1900 року. Хлопчик особливий, любимець сім'ї, родини. Ріс синок мужнім, вродливим, його і доглядал не аби як. До школи він, як і його сестри, не ходив. Це була селянська хліборобська сім'я тих часів.

Змалку пас коні, вів догляд за скотиною, а вже коли підріс, гідно допомагав батькові і дома, і в полі. В буремні роки імперіалістичної війни 1914-1915 р.р. був ще малий. В 1917 році ні в яку течію революційної хвилі не попав. Всякі переходи влади його з Божої ласки обминали. В 1920 році в селі була організована муніципальна поліція, або іншими словами — місцева міліція в межах самооборони села. Ця міліція мала завдання захистити населення села від всяких банд, яких тоді було багато і для підтримки порядку в селі. В цю міліцейську команду приймали дужих хлопців призовного віку. В армію їх не брали. Ця міліція була воєнізована і мала зброю. Попастися на службу в цю міліцію і не піти в армію в той час було дуже нелегко. Як розповідала мені баба Федора, це коштувало немалі гроші, але батьки ні з чим не рахувалися, заплатили гарні гроші і знали кому. Але батько залишився служити біля дому. (А ми тепер дивуємося харбарництву. Воно споконвічне).

Так пройшли роки і уже в 1921-1922 р.р., коли Радянська влада у Джурині уже встановилася, в армію

Ульяна уже не брали. Батьки берегли його, як могли. В той час були різні переходи влади. За рік вона мінялася кілька разів. То приходили петлюрівці, то приходили махновці, то ще якісь і підбирали під всяким приводом молодих чоловіків в свою команду, армію, але батьки і сам Ульян витримали все, не звернули ні в право, ні в ліво. Чисто хліборобська душа знає свою справу хлібороба. У віці 21 рік, а саме 1921 року Ульян Миколайович, мій майбутній батько, одружився.

Пам'ятаю одну розмову: — весілля було дуже гарне, було тепло і було все в зелені, це було в першій половині року. Дружиною його стала Санчук Ксенія Данилівна. Зовсім молода, але вродлива дівчина, майже на п'ять років молодша від нього, від свого чоловіка. Її батьки — Санчук Данило Іванович, 1885 року народження, його дружина Санчук Варвара, 1889 року народження. Санчук Данило був добрим господарем, багатством в селі не виділявся. Тримав худобу, мав поле, коні. Коли я ще був дошкільням, пам'ятаю як дід приїхав своїми кіньми до нас додому, я виліз на воза, (це було влітку), гарні гніді коні, мабуть він хотів прокатати мене — свого першого онука, і він поїхав біля млина, через греблю. Це була ще стара гребля, а там, де були заставки, був міст склепований, називали його “буди”, їх в ряду було дві “буди”. Чого мій дід не чекав, то це те, що коні сполохалися і дуже побігли з возом, він порожній і на возі сидів я ззаду і підскакував, як м'яч. Дід гірше злякався як я, тому що я ще не розумів, що б могло бути. Коли дід привіз і здав мене мамі, то від цього переляку він був важко стомлений і весь мокрий від поту, як зараз пригадую цю поїздку. Пізніше уже в шістдесятих роках, коли дід Данило приходив до нас в гості, я йому нагадував про цю поїздку. Гарне життя прожив наш любий дідунь — 92 роки без лікаря і пігулок. Помер в липні 1977 року. Добру згадку про нього

зберігаємо завжди. Бабка Варвара пішла в небуття на два роки раніше. Царство їм небесне.

Сім'я Ульяна Цурканя (справа на ліво): син Іван, дочка Маруся, дружина Ксеня, Ульян Цуркань, дочка Ганя. Фото 1938 р.

Довгий час у нас була велика багатодітна родина, жили дружньо: діти, онуки, правнуки. Всі порозліталися по своїх гніздах, залишивши гарно обжитий двір, велику і дуже зручну садибу, (більше одного гектара гарної родючої землі біля хати) і зараз тут ніхто не живе, і продати нікому, бо далеко від міста, від центру.

В сім'ї Цурканя Ульяна Миколайовича першого березня 1923 року народився син, назвали його Іваном. Це

був я. В родині батька дітей було багато: і хлопчиків, і дівчаток, а в родині мами — Санчуків, я був первісток і ласки з усіх боків хоч відбавляй, але домашня дисципліна була міцна, особливо батькова.

Батько тримав коней і в роботі був більше прив'язаний до цукрового заводу, возив цукор із заводу в Рахні, дрова з лісів на завод. Завод в ті часи опалювався дровами і заготівля дров для виробництва цукру проводилася все літо. Вся територія навколо заводу була закладена дровами-метровками.

Мама працювала по господарству дома і в полі. Із будівель на повір'ї була велика стодола, куди звозили літом з поля снопи жита, пшениці, там їх складали і, як закінчувались польові роботи, ці снопи обмолочували. З соломи робили околоти, а потім з околотів робили сніпки, ними покривали хату, а погріб в дворі був невеликий, бо більшість продуктів — картоплю, буряк на зиму, на зберігання, закопували в ями на городі, а овочі — капусту, огірки, помідори заквашували в діжках. На подвір'ї, біля погребя, на висоті десь два метри був розсадник, там вирощували розсаду капусти, помідор.

Хата для такої великої сім'ї була невелика, маленькі вікна, хата на дві половини, по-середині сіни, в хаті піч, лавка, стіл, скриня, постіль, деліжан, поличка для мисок (мисник). Спали на постелі, на печі, на деліжані, на лавці, а літом в стодолі на сіні. Зимою холодно, то на землі настелено соломи і поміж нас бігають телятко, ягнятка.

Не було такої вільності як тепер. Хата була розміром приблизно 5 на 8 метрів зовні. В ній жили 8-10 душ, ще й на зиму впускали теля, ягнят. В отакій старенькій, маленькій хаті ми жили. Окремо жили тато, мама і я, в половині хати від дороги з лівого боку. З правого боку жили дід, бабка і з ними жила ще одна дочка Лісовета, яка була ще не заміжня. Вона, Лісовета, дівочила і в їх

половині хати було дуже гарно, чисто, завжди застелена постіль і багато подушок.

Я уже підростав і уже таке запам'яталоя. В неділю — базарний день, всі ідуть на базар, я залишаюся сам і щоб не робив збитків, не лазив куди не слід, (а в хлопчиків це болюче місце), мені обіцяють з міста принести цукерок — когутика на палочці і рідко коли два, а то один. А як тепер? Несуть або кишенью, або торбинку з півкілограма дітям. Цукерки давали після перевірки, якщо не знайшли якихось збитків, хоч це рідко бувало.

У липні місяці 1925 року у мене появилоя братик Василь, у серпні місяці цього ж року він помер. 15 серпня 1935 року знову народився братик. У вересні він пішов у небуття. 25 серпня 1940 року народився братик Гріша, але через три неділі помер. В моїй пам'яті спогадів про них немає ніяких.

Мама і тато працювали дуже важко. Було своє поле, домашнє господарство, батьки їх уже старенькі, хоч і також трудилися багато. Тато добре підробляв на цукровому заводі, в тому числі і своїми кіньми. Стягував матеріал на будівництво нової хати. У селі вже було три чи чотири збудованих гарних будинки, не глиняних чи дильованих, а з різаного каміння під цинковою жестю, з великими вікнами, багато кімнат, хата велика за розміром. От на таку хату тато тягнувся, починаючи з 1926 року. Цього року викопав яму і залісував вапно, з часом навозив різаного каміння, піску і уже з весни 1928 року вимурували кругом старої хати нову — велику, розміром 8 на 10 метрів з різаного каменя на вапні з великими вікнами, дверима, чотири кімнати і кладова, у всіх кімнатах дерев'яна підлога. Хата покрита цинковою жестю, це була гордість і трудовий здобуток для сім'ї, а пізніше, під час колективізації вона була більмом не на одному оці і великою заздрістю. Получилась хата в хаті. В старій хаті так і зимували,

а навесні 1929 року стару хату розібрали і закінчили роботи по спорудженні нової.

Урожай у тата минулого року видався хорошим і він був уже веселим, задоволеним будівництвом хати, яка входила до числа перших новобудов в селі, особливо красувалася покрівля хати — біла бляха, яка багатьом ледачим односельцям зривала очі із завісті.

В Джурині існував земельний банк і в ньому хлібороби позичали гроші. Тато завжди мав хороший урожай з поля, а він мав біля трьох гектарів землі: одне поле на Дубині, а друге на Глибокій долині по дорозі на Рахни. І один гектар одержав, як оженився — осадьбу під Адамівкою. Гарний урожай — це достаток у сім'ї, це настрій господарів, а ще гарний заробіток у заводі, то тато купив собі сільськогосподарський реманент: новий плуг, борони, драпак, а віз, сани — то вже були у нього дуже справними, віз на залізних вісях, а коні літом і зимою в яблуках, доглянуті щоденно. Батько погосподарськи любив худобу, знав її ціну і вона завжди йому добром віддячувала. Пам'ятаю, уже будучи в колгоспі їздовим, приїхав на обід, а в опалці пусто, він з кладовки візьме буханку хліба і віддасть коням, це не часто бувало, але було.

1928 рік в нашій сім'ї був роком надзвичайним, робота цілий рік була напружена — будівництво хати забрало дуже багато сил та енергії в батька і мами.

Дуже великим противником будівництва нової хати був дід Микола. Всіляко стримував, відговорював, щоб не розбирав старої хати. “Хватить тобі”, — говорить дід Микола. Побудував комору на підвір'ї на підвалі, там стоять пара коней, корова, теля, зимою в хліві дуже тепло, а наверху в кладові зберігається всяка всячина, що необхідне для господарства.

Баба Федора мовчазно підтримувала тата і тато проявив характер і доказав — збудував гарну хату, яка

служила нашій родині близько сімдесяти років, хоч він в ній прожив всього п'ятнадцять років.

1928 рік був насичений у великій мірі подіями великої знаменитості, як у державі, так і в нашій сім'ї. 24 грудня цього року наша сім'я поповнилась ще одним жильцем. Народилася дівчинка, з часом її назвали Ганна. І так її називають все життя, але уже не Ганна, а просто Ганя.

ГАНЯ

Росла здорова, надмірно енергійна, рухлива і дуже гарна. Ми всі старші в домі дуже, дуже нею були раді, любили її всією душею кожен.

Була вона особлива любимиця баби Федори, тата, часто не зходила з рук, а мені не злазила з рук колиска, так як я дома наймолодший — нянька хоч куди.

Ганя не любила довго спати, так як і тепер.

Я спочинок трохи мав тільки тоді, коли вона поїсть і засне, але більше часу вона товчеться, перевертається, як немає біля колиски нікого, зразу плаче, кричить.

Весна 1929 року для сім'ї була надто тривожна, як і весь рік і послідуєчі роки, це роки початку шаленої колективізації. Колективізація, яка виконувалась за рішенням партії — як найшвидше провести колективізацію — загнати «добровільно» людей у колгосп.

Тато відчував, що робиться в селі та і в окружних селах. Одного дня він коня продав і надалі якийсь час спілкувався з таким як сам однолошатником. Життя стало набагато труднішим, заробітку, який був раніше — не стало, сім'ю стали обкладати непомірними податками, особливо тих, хто не вступив до колгоспу.

Пам'ятаю один випадок. Ганя вже плазувала, але ще не ходила. На подвір'ї бігав, гирцував гарний сірий кінь під назвою «Шпак». Звідкись виповзла наша Ганнуса. І

Ганна Ульянівна Захарчук.

хто кого злякався, трудно уявити, але Ганя опинилася під задніми ногами “Шпака”. Він жажнувся, і з вибриком, фиркаючи, побіг від Гані залишивши її живою, але слід підкови залишився на її чолі саме на межі чистого чола і чуприни. Рана була глибока і тато казав, що навіть кістку кінь зачепив підковою. Кілька років знак виділявся, а потім все затягнулося. Дуже всі переживали, щоб це не відобразилося на здоров’ї дитини, щоб переляк не зробив свою чорну справу, але, слава Богу, молодість зробила своє, і надалі залишився тільки спомин гіркий для дорослих, а Ганя цього не сприйняла як страх і це добре, що лихо нас обминуло.

1929-1930 роки були надто важкими для нашої сім’ї. Ми, діти, ще малі, мало в чому розбиралися, а тато приходив ввечері завжди мовчазний, щось говорив з мамою про жахливе. До мене це доходило як в тумані.

Семен Матвійович Захарчук.

Потім пішла, пожираючи людські життя, хвиля розкуркулювання. Одного разу тато розказував в хаті: “В сільраді комнезами вирішили Голуба (так звали повуличному господаря заміжньої сім’ї) вислати до Сибіру разом із дітьми”. Визначили кілька сімей, а все майно конфіскувати і передати в колгосп, який на той час вже існував, хоч і з невеликою кількістю членів. Розкуркулених сімей в селі було багато і кожна сім’я по-своєму

викручувалася. Особливо жорстоко власті обійшлися в селі з сім'єю Кондратюка Явтиха Тимофійовича. Розкуркулений і висланий органами ГПУ в березні 1930 року. (Він помер в Красноярському краї в 1977 році). Терлич Дем'ян Олексійович розкуркулений і висланий в 1930 році та багато інших.

Сім'я Захарчуків.

Таке свавілля робилося і в других селах, особливо в Хоменках, де розкуркулено було більше шістдесят сімей, багато з них вислано до Сибіру. Люди ходили під постійним страхом.

Кожен день в сільраді скликали збори села, одних приймали в колгосп, других розкуркулювали, одразу робили жебраками, висилали в Сибір. Хто молодий, здоровий — тікав в міста, включався на роботу на промислових підприємствах і так виживав. А хто противник біля землі працювати, той терпів, переносив людські муки та страждання. Є по своїй природі люди хороші, трудолюбиві, але є і флегматичні — до всього байдужі, вони зі всім погоджуються: так — то так, не так — то не так.

Ганя із своїми дітьми.

А є люди принципіві, котрі мають свою точку зору і нерідко її відстоюють, часто вони виграють, але в цьому випадку — іти на перекір державі — вони програвали.

Свого часу ці добрі господарі мали безбідне життя, непогано вели своє господарство, мали свою землю, хто більше, а хто менше, мали коні, корову, а то і дві, три, другу скотину, необхідний інвентар. Ці люди принципово не хотіли записуватися в колгосп. їх влада обкладала непосильними податками. Бувало, що одного і того ж року виконав призначений податок, а тут раптом призначають другий раз. І так один рік, так і на другий рік, а на дальше цей

Валя Захарчук.

вчорашній господар ставав бідним, але в колгосп не записувався. Уже в 1933-1934 роках таких людей в селі було 2-3 сім'ї, вони погоди не робили, тому що вони були дуже збідженими, безлошатними, але принциповими до кінця, хоч і на зло собі і своїм сім'ям. Вони вишукували для себе роботу в промисловості, в торгівлі. Вони, ці люди, мали свої поля в кількох місцях. З повсюдною колективізацією їх землі прилучили до загального колгоспного масиву, а їм наділили поле подальше від села, на непридатних і мало родючих участках. Так вони, в більшості, повоювавши з владою, здалися на милість державі. Обшарпані, немічні, знеможені, але доказали собі на шкоду і у великій мірі своїм дітям, тому, що і з малих, і з старих сміялися, а в селі їх називали індусами, одноосібниками.

Колективізація проходила під силою влади, при цьому волі партії було підкорене все і всі. Найменший подих

в ліво чи в право — ворог народу. Круглий вирок — десять років заслання. Це страхи! Страшні доноси в селі, так і в містах: на кожній вулиці було по кілька інформаторів-донощиків. Це люди, які були завербовані внутрішніми органами. Вони їм доносили і часто брехливо про життя, буття своїх сусідів, близьких і знайомих, про Радянську владу, хто кому що говорив. В колгоспи не всіх силою заганяли. Багато людей у кожному селі було злиденних, бідних, безлошатних. їм втратити при вступі в колгосп не було чого: худоби ніякої, інвентаря немає, а якщо і є один дерев'яний драпак, то він його безболісно здав і небагато втратив. І тепер на висоті з великим правом голосу — він активіст, здав своє майно в колгосп, а в нього дома ні кола, ні двора, ніколи й не те що воріт,

а і хвіртки не було на обійсті, не було що закривати. Замість хвіртки слугував просто перелаз. Такі ішли в колгосп.

З роками колгоспна система була добре відпрацьована. Із 10 тисяч колгоспів на Україні добрих 65-70 % уже мали свій відпрацьований почерк і уже в останні 20-25 років, життя було більш-менш задовільне.

Було багато господарств високорентабельних. Особливо це із числа тих, хто у верхніх ешелонах влади мав своїх, вони і одержували все позапланово — мінеральні

Саша Захарчук.

добрива, техніку, племінний скот, концентрований корм та інше. Премії, подачки високопоставлених чиновників, міністрів робили свою справу. Такі одиниці, хто мав у верхах руку, мали хороші землі, розумних, тверезих і досвідчених керівників, ті господарства називали маяками району, області. Там безперечно і люди краще жили.

Але це відбулося уже пізніше, з приходом до влади М. Хрущова.

Брати Ваня і Саша.

Я не з'ясовую перших років колективізації, де ще ніхто нічого не знав, не відав, а до керівництва господарством приходили часто ті керівники, що дійсно ніколи не мали на своєму господарстві ні хвіртки біля двору, але він мав партійний квиток і цим все сказано.

Оплата праці довгі роки обчислювалася в трудовнях, яких мало хто з керівників шкодував, а в кінці року на ці трудовні ділити не було що, хоч і в багатих господарствах врожаї були добрі, але районна влада, виконуючи план хлібозаготівель всюду зачищали, підрівняли урожай так, що і ділити на трудовні нічого не залишалось.

Сільське господарство було, є, і, мабуть, ще довго буде полігоном для проведення експериментів. На перший погляд наче все відпрацьовано в сільському господарстві. Були постанови партії та уряду, відпрацьована система господарювання, але з якоїсь причини змінювався керівник в районі — перша особа і все змінювалося. А як змінювалася перша особа в державі?

Дров ламають, хоч греблю гати і нікому нічого не скажеш. Варто тепер сказати, скільки тільки Микита Хрущов вніс змін у ведення народного господарства. Три рази при його керівництві колгоспи укрупнювалися і розукрупнювалися, а це все не аби які затрати. Силоміць, під тиском влади позбавляли двір колгоспника корови, а потім мовчазно вибачалися.

А що таке корова в господарському дворі? Це годувальниця всієї сім'ї. Хто мав корову, той вижив і в голодні роки. Багато вольових постанов, директив було придумано, а селянин на своєму полігоні, скрипя душею, мусів виконувати ці директиви.

А зараз хіба не подібне твориться, що уже робилося в тридцятих роках? Революція, громадянська війна геть до тла знищила народне господарство. Так, то були господарства буржуїв, але ж вони були на нашій землі, його б шанувати, коли вигнали буржуїв. Так ні — знищити, повалити, щоб сліду їх не було.

А тепер, все що зроблено нашими руками, валимо, знищуємо, бо це громадське, нічیه. А воно б могло ще довгі роки служити людям. Нема розуму в нашої науки,

нема волі людської у наших державників. Думаю, що ця біда часто пояснюється обома причинами, та боюсь, що найголовніше полягає в іншому. Знову народ, як і за часів радянських, компартійних, залишається і далі всього навсього матеріалом для експериментів, знову ніхто ні про що не збереться запитувати, знову він припирається до стіни країни. Якщо раніше сповідувався курс тоталітаризму, насильницької колективізації, то сьогодні руки сверблять влаштувати таку поголовну фермеризацію, тоді як істина має бути десь посередині. На жаль, земельна реформа сьогодні стала смертельною для колгоспів і для людей. В Ізраїлі, як мені розповідали люди, що там живуть, кожен може гордитися своїм сільським господарством, що живе і працює серед мертвих пісків. Там давним-давно існують колгоспи (ку-біци), латифундії і фермери. Строкатість організаційних структур зводиться до спільного знаменника економічних показників. Гадаю, українському селу сьогодні вкрай потрібен референдум, щоб люди сказали і визначились, як би їм хотілося далі існувати і не треба зважати дуже на думку із-за океану чи Європи, валютний фонд та інше. Все це відбирає в нас розум. Але це уже друга тема, я уже далеко зайшов в політику — відступив від теми.

МАРУСЯ

Марія і Яків Шимкови.

1930 рік, як і минулі роки, був роком великих перетворень на селі, насильницька колективізація — міцне ярмо на куркуля, загальне винищення сільського населення, але нам було чого радуватися: наша сім'я поповнилась ще одним жильцем. 1930 року 23 листопада народилася дівчинка Марія.

Маруся дуже славна, як лялечка, хитренька, кмітлива і дуже спокійна. Для мене, як для няньки, це була не абияка радість, її можна було залишити в колиці, дру-

гий раз і надовго, щоб з хлопцями погратися, і застати її спокійно лежачою в колиці. Таких вільностей мені її сестра Ганя не давала.

Маруся була скупа на сльози і майже ніколи не плакала. Які ж бувають різні діти по характеру, а обидві, як бачимо, майже не різняться.

Наступний рік — 1931-й із своїм горем і болячками. Жила наша сім'я в злиднях і в щоденних клопотах.

Лише нова хата та біла бляха на ній, та ще один кінь бігав по подвір'ї, сповіщали що тут ще є хазяї і не одного точила заздрість, а насправді, якби не корова в дворі, то була б голодовка.

Сім'я Шимкових.

Заробітків майже не було ніяких, а сім'я: дід Микола, баба Федора, тато і мама та нас троє. А годувальник один-однісінький -мама з грудною дитиною.

Пересвятували різдво і похоронили діда Миколу, баба Федора жила з нами разом. Бавила нас.

Дід Микола, як уже неодноразово відзначалося, був людиною скромним, тихим і черезмірно трудолюбивим. Гарний господар. Особливостями, як для мене, не відзначалися його останні роки життя і помер він, довго не хворівши від якогось чиряка на тілі, бо ж смерті немає без причини. Зима, як зараз пригадується, була морозною і багато-сніжною. Ми, малі і напівроззуті, погано одягні. Політика все більше набирала обертів. Цілими днями

засідали комбіді (комітет бідноти) разом із НКВД і головою сільради. Вони вирішували всі справи на селі, селян тримали в страхові, особливо тих, хто хоч трохи був заможний. Коли тато приходив додому я ніколи не чув. По цілих ночах тато, і багато таких як він, просиджували, слухаючи мораль людську і вироки, рішення комісії бідноти і НКВД. Тато рано розповідав мамі кого вирішили розкуркулити і після таких розповідей в хаті було мовчазно та тільки чути важке дихання. Дороги в селі заметені снігами враз із загорожами, їх ніхто не прочищав — були стежки на вулиці, сніг влягався.

Зростає рід Шимкових.

І була санна дорога. Техніки для чистки доріг не було. В хатах палили в більшості соломою і бур'янами, заготовляли літом кізяки — це сечівка, гній від рогатої худоби змішували з подрібленою соломою, формували у вигляді цегли, за літо сушилося і складали на зиму в сарай

Батьки із сином Іваном.

кладали ззовні хату. Двері оббивали, обклеювали вікна.

Ми, діти, під опікою баби Федори і мами мало що з цих питань розбиралися. І жили собі звичайним селянським життям. Одні уже повзали по постелі, вчилися перевертатися, другі уже пішки гасали по-під стіл, я уже був школяр і де в чому розбирався.

Покоління мужиків Шимкових.

як добре паливо. Від такого палива багато чадного газу, а мало тепла. Дровами палили тільки на свята, або як хліб пекли. За вугілля ніхто і не помишляв. Тепло в хаті берегли, чим могли об-

ДОБРА ТЬОТЯ ПАША

Одного лютневого дня другої половини місяця, тато нам розповів дуже сумну звістку. Він тільки закінчив розповідь, як всі хатні — мама і баба ревом заплакали, плакали і ми — діти, дивлячись на батьків.

Тато говорив: “От так, все висосали, стали ми голі і босі, а цієї ночі комбідівці вирішили виселити нас з хати, майно конфіскувати, готовити всю сім’ю на висилку до Сибіру”

Із погляду сьогодення, трудно собі навіть уявити стан цієї сім’ї. Марусі було до року, Ганя тільки звелася на ноги. Дома нічого немає — одну корову утримували як тільки могли, бо це була єдина надія на виживання для цих малесеньких дітей, а на дворі лютувала холодна зима.

На другий день приходять комнезами, свої сільські дядьки, ми всі перелякані сидимо на печі і плачемо Ці дядьки, (я їх добре знаю, бо їх всі люди боялися), ходили з такими гострими палками, ніби для того, щоб опиратися, або собак відганяти, але палки мали друге призначення, вони їх носили і літом, і в погожі дні. Вони ними вишукували, хто де що сховав. Ці дядьки озвірили, в них не було ніякої людської моралі, вони все ходили напідпитку і дійсно мали звірячий образ і таку ж поведінку між людьми. Фамілії я їх з власних міркувань не називаю. Не хочу. Вони і так зганьбили рід свій. І те, що ми притаїлись на печі біля баби, котра вже доживала свій вік, наші сльози були утіхою для них, для цих звіроподібних людей.

З цих трьох, що зайшли до хати, один говорить: “Ми прийшли перевірити чи ти збираєшся виселятися, чи нам прийдеться твої пожитки самим викидати”

Тато їх запевнив, що їм не прийдеться трудитися і ми самі виселимось з хати, і своєчасно. Що зможемо, то заберемо, а що не зможемо, то залишимо, хай ним користується той, кому комбіді і сільрада дозволить. Комнезами пішли, а тато з мамою стали вирішувати де нам подітися, а залишалося до строку виселення уже два дні, а там хто знає, як поведуться ці нелюди і над ними теж є влада така озвіріла. Можна було перебратися до своїх родичів і їх в селі було немало. Шість сестер татових, три сестри маминих, батьки мамині. Чомусь тато до своїх сестер не пішов проситися на тимчасове квартирування з сім'єю, а може і ходив, але я не знаю цього.

Тато послав маму до своїх сестер і мама пішла до сестри Ірини. Жила вона на вулиці “Лапаївка”, це сім'я Горобця Тодосія Романовича — чоловік тітки Ірини. Вона саме найближче жила від нас і сім'я у них невелика. Нам було б зручно там пережити.

Приходить мама від сестри Ірини чорна та темна, слова вимовити не може. Плачуть ревними словами і говорить татові: «Не хоче сестра нас прийняти, боїться. Каже, якщо вас прийму — завтра прийдуть до мене і ще мою сім'ю виселять через вас. Боюся! Не прийму». Чомусь і мамині батьки не допомогли в цій нашій біді. Мовчазно обійшли наше горе, не допомогли, не розділили горя своїх дітей і онуків. І їх можна було зрозуміти — велика ворожнеча між людьми була штучно створена. Співчуваючих куркулям було дуже мало із сторонніх людей, односельців, навіть такий великий рід тата і мами відвернувся, боялися, щоб не заплямувати свого майбутнього, своїх дітей. Співчуває куркулям, значить в якійсь мірі проти Радянської влади. Настільки люди були залякані, що не діяла ніяка людська мораль і жили люди по принципу: моя хата скраю, я нічого не знаю і знати не хочу, навіть рідних. Страхи господні, нелюдські

муки пережила сім'я. І таких сімей в селі багато. Ніяких пожитків, малесенькі дітки, на дворі сніги, тріскучі морози, а до виселення, поки прийде бригада з залізними палками викидати з хати, залишилась одна доба.

Трудно собі уявити, чи за ці дні хоч на волосок заснули дорослі в домі — тато, мама, баба, а мамі ще ж кормити маленьку дитину. Страхи і поневір'яння. Тато всі ці дні був в пошуках, шукав кімнатку, куди можна тимчасово перевезти сім'ю, щоб перебути якийсь час, поки прийде розпорядження з області, чи району про відправку до Сибіру. Кого мають позбавити прав громадянства, чи тільки тата і маму, а дітей передадуть в приют, чи всіх на воза, чи сани і на станцію Рахни, до поїзда. Що в ці дні треба пережити?

Десь під обід третього дня строку виселення тато приходить в хату і каже: «Найшлись добрі люди і недалеко, переносьмо наші пожитки».

Чирка Паша погодилася прийняти нашу сім'ю; виділила одну кімнату у своїм домі і каже: «Живіть поки вам треба, плати з вас я брати не буду». В кімнаті є грубка, в грубі є плита, є де їсти готувати. В хаті напалено і ми, хто за що ухватився, до вечора перенесли свої пожитки. Ключі від хати тато заніс в сільраду. Ночували вже на новому місці в чужій хаті. На старому хазяйстві залишилась тільки корова і кури. З коровою вирішили шукати купця, якщо буде тільки розпорядження про переселення, щоб за безцінь продати корову і мати гроші на дорогу, а поки тато її годував, стеріг, мама доїла.

Тьотя Паша, так ми її звали, щоденно, днями і ночами просиджувала з нами уже в нашій кімнаті. Багато чого розповідала про життя-буття, бавилася з малими. Ми і старі, і малі радувалися її доброті, її людяності і думалося: чому це усі люди не такі ласкаві, як ця тьотя Паша? Заходив до нас і її чоловік Чирка Дмитро, але був весь час на роботі. Працював він, мабуть, завскладом або

бухгалтером. Завжди чистий, охайний, досить інтелігентний чоловік, він не багатослівний, але добра людина.

Тьотя Паша була славною на вроду, середнього росту, русява, з добрим ласкавим обличчям середньої повноти. Але доброти в цієї людини було дуже і дуже багато. Ми жили майже через дорогу від них, їх дім на висоті — в два поверхи, стояв на тому місці, де зараз чайна, це було людне місце, воно ним і залишилось. Тут і сільська рада, і крамнички всілякі. Брат рідний Чирки Дмитра — Чирка Микола з дитинства інвалід на руку, всі часи торгував здебільшого в буфеті. Хочеш новини почути — виходь на п'ятачок біля Чирки і все почуєш.

Сюди весь час сходяться чоловіки і новини тут можна було почути всілякі. Часи були тривожні і дома кожен чоловік, щоб не робив, але йшов сюди, щоб щось почути. Таке це місце було довгий час. Старі Чирки пішли в небуття, залишилися молоді, а п'ятачок як був рупором на все село, так і залишився. Так ми прожили в тьоті Паші більше трьох неділь. Це були самі тривожні дні нашої родини, моєї сім'ї. Знівечені щоденною важкою працею, особливо баба Федора, яка виростила таку велику сім'ю, змушена була витримати такі нелюдські поневіряння. Ні дід Микола, ні тато за своє трудове життя не користувалися найманою працею людей. Трудилися самі, сім'ями, як могли, не досипали, зводили своє господарство. І ні з того, ні з іншого об'являють сім'ю Цурканя Ульяна куркульською. Якщо раніше у двадцятих роках цю сім'ю називали хазяйською, то це морально підбадьорувало цих людей. В тридцятих роках їх стали безпідставно називати куркулями, це морально вбивало. Крім моралі, держава цих людей, які уміли вести своє господарство, які трудилися, не відпочиваючи ні дня, ні ночі — розорила, розграбувала, висилала повною сім'єю в Сибір на постійне проживання. Важко собі уявити, як могла наша

сім'я доїхати в товарному вагоні до Сибіру, що би з неї зосталося. Але ж таке бувало. Із тих, хто був вивезений до Сибіру у 1929-1930 роках, тільки одні жінки повернулися до своєї хати через двадцять п'ять років. Було таке, що хата сільрадою була передана сім'ї Чирки Степана в обмін на його хату, де розмістилася сільська рада. Цій хазяйці, яка повернулася ніби-то в свою хату, Чирка Степан виділив одну кімнату, уже по своїй волі, на більше вона і не претендувала, де вона, безправна, і доживала свого віку. Чоловік і діти зосталися на чужині навечно. Не витримали поневіряння.

Атмосфера з розкуркулюванням розрядилася уже у перших числах березня місяця 1931 року.

Тато під обід приходив до хати і сповіщає радісну звістку: “Нас комісія визнала середняками і ми уже не куркулі. Віддали ключі від хати”.

Всі ми щиро дякували нашим Чиркам — хазяям, що приютили нас в таку скрутну годину і до вечора ми уже перенесли свої пожитки до своєї хати, де і ночували. Часто приходиться згадувати ті часи, пережиті страждання і коли зустрінешся з дітьми, із онуками тьоті Паші, ніби відчуваєш якусь свою вину за їх неоціненну доброту, за приют нашої сім'ї в таку важку годину.

Разюча думка до болю в душі — свої рідні відмовилися, відказалися прийняти, а чужі прийняли. Тепер варто визначити, хто ближчий і хто рідніший.

Після того, як ми переселилися, і здавалося би все увійшло у нормальний ритм, наші родичі заходили до нас, співчували нашому горю, оправдовували кожен себе, але це усе пuste. Друг і товариш той, хто пізнається в біді, тим паче — родичі, батьки.

В лютому місяці в Москві відбувся Пленум ЦК КП(б), який вирішив, що куркуля необхідно ізолювати від громадськості, як ворога народу, а середняка необхідно

заручити до громадськості, роз'яснити йому рішення партії і нехай живе в мирі. А потім ще був лист Сталіна “Головокружение от успехов”, де він критикував обласні, районні партійні органи за постійне проведення колективізації, за штурмівщину, яка проводилась під час колективізації в селах.

Це тому татові так поспішно віддали ключі від хати, відмінили всі попередні рішення і більше ніхто не чіплявся. Хоч кличка “куркуль” надовго залишилася і дехто із, “сірих” активістів її приміняв як наругу, як вилив злості, але це уже нічого не значило. Кровоточаща рана по волі заживала, діти росли, тато записався в колгосп, віддав коня, інвентар, який в нього був і щоденно ходив на конюшню, носив їсти коневі, тому що там гірше годували коней як дома. Тато розказував, як він тільки підійде до коня в конюшні, кінь з радістю заіржить. Це знак привітання, а татові мало сльози не течуть, так було довго — з рік, або і два.

Час поступово робив свою справу, життя набирало нормальний ритм. Слава Богу всі були здорові, а людина приспособлюється до різних умов життя — приспособлюється до виживання.

Батько з мамою працювали в колгоспі, заробітки були нікчемні. Тільки добра, що огород годував сім'ю, але були в мирі і цим були задоволені.

*Страшний рік був 33-й,
Добре його знаю.
Сумно, страшно на душі,
Як все те згадаю...
Володимир Грендач*

ГОЛОДОМОР ВІД ВЛАДИ

1932 рік відзначився від попередніх років поганим урожаєм в селі та в цілому по Україні. Влада приймає Постанову про введення продовольчого податку: тобто колгоспи і населення з державою повинні розраховуватися не грішми, а продовольчими товарами — хлібом, м'ясом і другими продуктами. Ці податки вигризали душу селянина. Податки були великі і непомірні, які мало хто міг виконати, а тим, хто виконав — добавляли ще, дивлячись що він мав з продуктів. Селяни стали хліб ховати в сараях, закопувати в землю. В селі ходили так звані «червоні бригади» по викачці хліба, ходили хата в хату і замітали все, навіть висипали з горщиків і сховати хліб було неможливо — знайдуть. Селам доводився план здачі продовольчого податку державі і керівники села приймали всілякі форми насильства, аби виконати план і мати хоч яку похвалу. Не виконав плану — це уже ворог і контра, а там дивись і бюро райкому партії прийме грізне рішення. Цього керівники в селі боялися.

1933 рік був надто важким для всього населення. Рік був голодний — голодовка. Хоч статистика тепер говорить, що в 1932-1933 роках держава хліба менше не зібрала, як в попередні роки, але хліб з України викачали і зроблено було штучний голодомор, насильницький.

Шукаючи можливості для виживання нашої сім'ї, наш тато, після розрахунку з державою по продподатку мав ще три мішки жита. А жито сіяли селяни на своїх городах. Він сховав жито в сараї, де була корова, перемуровав

стіну і три мішки жита помістив там у бочку. Не знаю скільки часу пробула там ця замурована бочка з житом, але одного дня приходить бригада 5-6 чоловік з палками залізними на подвір'я і зразу ж запитують: “Товаришу Цуркань! Де сховав хліб?”

Ми всі перелякані не відали нічого. Тато, стискаючи плечима, ніяково відповідав, що він з державою розраховався і ніякого хліба не ховав. Вони і до хати не заходили, а прямо пішли в сарай, де стояла корова. Розбирають стіну і забирають жито. Ні в якому місці більше не шукали. Вони прямо пішли туди, де був схований хліб. Пішли за поданням сексот-донощиків.

Мережа завербованих міліцією донощиків була велика. Не встиг десь щось сказати, як в органах уже знають. Хто завербований донощик, він радий вислужитися, не дивлячись чи це шутка, чи справді критика на адресу держави, чи це свій родич, чи товариш дитинства, може ще й свого язика докладав. Так було і з татом: в нього був задушевний товариш, друг дитинства — Гриньов Григорій Захарович — він не повернувся з війни. Уже після того, як жито забрали, тато каже: “Ніхто про це не знав, тільки мама здогадувалася, я все робив вночі. Але через деякий час в дружній розмові розказав кращому своєму другові, більше нікому не казав і ніхто не знав. Це він, і тільки він дав на мене донос. Чому ніде не шукали, а прийшли прямо до того місця, де було сховане жито?” Так розмірковував тато після того, як жито забрали?

Цих три мішки жита негативно відбилися на харчуванні нашої сім'ї, але вижили.

1933 рік — голодомор різко зачепив своїм чорним крилом нашу сім'ю. Тільки корова, яку батьки доглядали, як малу дитину, спасла нас усіх від того, що ми не попухли з голоду, але дистрофія у нас малих проявилася.

З давніх, ще дідових та бабiniх часів, із батьками ми всі сідали до столу обідати, чи вечеряти і всі їли з однієї миски — великої, череп'яної, гарної квітчастої, дерев'яними ложками. Але голодовка внесла свої корективи і в цей процес. Маленькі дітки голодні ложками повертали швидко, до рота не все доносили, але спішили, щоб більше з'їсти, ложку рівно держати ще не могли. Переїдів, надкусів не було, тому, що бевка ріденька, а хліба мама видавала по пайку. Малокалорійні харчі сприймалися всіма жадно, спішили ложками, щоб успіти більше з'їсти їжі. У маленької Гані та Марусі були великі животи, це уже поганий признак. Щоб кожне не спішило і з'їло свою пайку, батьки запровадили нам нові умови харчування, які збереглися і по-нині. Кожному в хаті була дана своя миска, своя ложка — «кацапочка». Так звали ложку дерев'яну, глибоченьку, з липової дошки, які виготовив для нас батько. Після цього нововведення ніхто уже не спішив, кожен їв свою пайку, а кому було мало, то була і добавка.

Так виживали. Завдяки тому, що тато вертівся на всі боки, ходив підробляти в радгосп, крім колгоспу, ми вижили. В сім'ї ніхто не спух і ніхто не помер. А в селі нашому і в других селах, і не тільки в селах, голодомор забрав мільйони людей на той світ. Вмирали з голоду насамперед маленькі дітки, старі люди. їли котів, псів, часто траплялося і людодїство. З голоду вмирали цілі сім'ї, що і хоронити не було кому. На тему голодомору написано дуже багато і все це мало місце і своє підтвердження на яву в нашому Джурині.

— Пийте воду, їжте січку
— виконуйте п'ятирічку.
— Пузо голе, лапті в клітку —
Виполняем п'ятилітку...
(зі слів О. Собко, с. Політанки).

СТАЛІНСЬКІ П'ЯТИРІЧКИ

Друга половина 1933 року, тобто після жнив, була легша пора для життя сільського населення та і взагалі для людей. Багато селян сіяли жито на своїх городах і уже перший урожай розмелювали, хто на жорнах, хто просто в макітрі і пекли паланички, але це уже був хліб. Тато на період цукроваріння пішов працювати на Джуринський цукровий завод, там працював увесь 1934 рік. Там була заробітня плата, а робив грузчиком, зарплата невелика, але щомісячна і так зводили дома кінці.

На ноги поступово ставали колгоспи, а їх в Джурині було п'ять. Маленькі пізніше об'єдналися. Ми належали до колгоспу імені Молотова, який розмістився у нас за хатою. Тато робив їздовим на конях. Коні він дуже любив, він їх старанно доглядав. Уже в 1934-1935 роках на трудодень видавали в колгоспі 2-3 і навіть чотири кілограми зерна і потрохи грошей. Мама працювала в колгоспній ланці, баба Федора дома виконувала роботи по хазяйству. Крім корови ще утримували свиноматку і годували одного — двох кабанчиків, в більшості для себе. Баба всьому цьому давала толк і справлялася добре. В колгоспі справи налагоджувалися, і хто весь час працював і мав багато трудоднів, той мав багато хліба і трохи грошей, особливо непогано жилося тим, хто був на штатній роботі. Він мав хорошу зарплату, багато трудоднів і мав час подивитися за своїм домашнім господарством, а це корова, свиноматка, птиця, бджоли, ну і город та інше.

В цей час з наведення порядку в сільському господарстві, де колгоспи успішно розвивалися, де були люди дружні, мали доброго керівника — в село поступала техніка: трактори, автомашини, комбайни, знаряддя для обробітку ґрунту. Створювалися МТС — машинно-тракторні станції.

На фоні минулорічних поневірянь, люди стали жити більш пристойно, цінували добро.

У країні широким планом розвивалася промисловість. Скрізь було видно новобудови. В 1935 році проведена вузькоколійна залізниця, що з'єднувала всі цукрові заводи нашої області. Побудована шосейна дорога з Джурина на Могилів-Подільський, перерізали городи Чирки і стала прямою дорога Рахни-Могилів. Наступав технічний прогрес всюди, в кожній галузі господарства. На цукровому заводі уже жом не возили вагонеткою конем, а качали водою. На заводі уже не палили дровами, а в парових котлах палили вугіллям.

З великими потугами виконувалися і перевиконувалися Сталінські п'ятирічки. З розвитком промисловості, сільського господарства, і в цілому — з ростом народного господарства, держава з села викачувала останні соки. На селянина-колгоспника накладалися надто великі податки. В кого була корова, повинні здати державі 200 літрів молока майже за безцінь, так само 200 яєць, здати шкуру з свині, якщо вона є, м'ясо. Обкладалися податками городи, будівлі, плодові дерева, що росли на городі селянина. Не всі ті фруктові дерева плодоносили, а як зародить що, то де його було подіти? А податок треба своєчасно поквартально сплачувати, тому що росла велика пеня. Цей закон знищив усі дерева в селах. Але як би важко не було людям, за життя боролися, багато людей пішли в міста працювати в промисловість, старші знаходили способи і пристосувалися на місцях до життя.

А життя було важке, але навчання з першого класу і до академіка було безкоштовно. Студенту ще і стипендію платили, за яку в столові можна було прожити. Медичне обслуговування і лікування було безкоштовно. А це для життя, як в селі, так і в місті, являлося дуже важливим. В цілому життя значно покращилося. Велику нужду терпіло населення від нестачі мануфактури, будь-якої, не було і взуття. Раніше селянський двір утримував вівці, а це, крім молока і м'яса, ще і шерсть, і овеча чи ягняча шкура, а це все після обробки кожі — піджак, шапка. В селі було багато ткацьких верстатів і люди ткали полотно, з чого виготовляли й одяг, ткали коври, рядна, рушники. Раніше в селі люди ходили в домотканному одязі і взутті. Колгоспний двір був позбавлений утримувати овець, а кустарі обкладалися великими податками. Щоб щось зіткати, треба було робити це таємно, бо це не законно і штрафувалося. Як привезуть в кооперацію мануфактуру, то черга стає з вечора неймовірна, як достоїшся, хто сильніший, то на тобі більше одягу порвуть, ніж ти його купиш.

Одного разу тато, щоб одягнути сім'ю,

Шіснадцятирічний Іван Цуркань.

навесні 1936 року поїхав в Одесу і купив цілий мішок білих катушкових ниток. Дома їх перемотали в клубки і на ткацькому верстаті тайком зробили полотно, з якого мама нам всім пошила сорочки. Міцні були сорочки, але ж дорогі. Так робили багато людей, але і небезпечно було. З мішком катушок могли й затримати і підшити спекуляцію і кримінал.

1937 рік. Ми всі троє школярі, батьки переживали за Ганю, як піде у неї наука після тої травми, що кінць наніс, але все обійшлося добре. Ганя з перших днів, з першого класу і до початку війни вчилася тільки на п'ятірки, мала і має добру пам'ять. Нам всім приходилося рівнятися на неї в усьому.

*...Нестерпно в тюрмах катували...
І тисячі тисяч в неволю загнали...
А там, а там...
Краще не питайте,
Братерських могил не чіпайте!*
Олексій Трачук

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ

Кінець 1936-го року і весь 1937-й — це був період страшних репресій. З трудом люди вижили від голодомору, як в державі розпочався людинобивчий терор — репресії. Як і раніше, було багато ворогуючих людей, що робили доноси. Хто належав до якої партії, а вони були всі ворожі до компартії, хто служив в Петлюри, хто в Польщі. В селі було багато людей, які після світової чи громадянської війни залишилися жити в селі. Оженилися і жили, створювали сім'ї.

В районі була крита машина, її називали “чорний ворон”. До підозрілих людей НКВДисти приходили до хати і забирали господаря в машину і більше сім'я батька ніколи не бачила, його знищували у в'язниці. І так пропало багато людей. Звечора лягає на відпочинок і не знає людина, чи переночує вдома. Всі репресії, як правило, проводилися тільки ночами. В цей коловорот попали всі релігійні чоловіки. В цей час людину було втопити — нічого не стояло. Написав донос і тюрма. В кожній області існувала трійка, їх рішення остаточне і скаргам не підлягало. Всі трактували: ворог народу, шпигун, зв'язаний з закордоном. Репресованих в селі, та і в других селах, було дуже багато. По селі Джурину наприклад:

— Танасюк Семен Лук'янович, 1893 року народження, репресований органами НКВС вночі 24 серпня 1933 року, прийшли НКВДисти, забрали і по сьогоднішній день.

— Танасюк Петро Васильович, репресований і розстріляний НКВС в 1937 році.

— Дробчак Афанасій Кирилович, розстріляний за рішенням трійки НКВС 14 травня 1938 року.

І багато інших чесних, працьовитих людей, замучені нелюдськими допитами, розстріляних малограмотними малограмотних, пішли з життя в ці тяжкі роки репресій, вважаючи їх ворогами народу. У всі часи і в повоєнні роки в анкетах ще довго стояло запитання: родичі за границею є? Відказувалися люди не тільки від родичів, але й від рідних. В нашій родині не було репресованих і Бог милував цього звірства.

СМЕРТЬ БАБКИ ФЕДОРИ

В другій половині року 1937-го нежданно і зовсім несподівано перестало битися серце дуже дорогої нам людини, до якої ми, діти, були дуже прив'язані — баби Федори. Дома під її опікою були свині. До них ніхто не мішався, вона їх годувала, доглядала великих і маленьких. В обідню пору несла відро кормів свиням, які були в хліві під коморою, і з відром зайшла в комору, щоб примастити дертьою корми і тут, в коморі, померла. Ми чомусь були всі на дворі. І почули, що щось гупнуло. Прибігли в комору і побачили, що наша дорога бабуля уже мертва. Ніколи не хворіла, ні на що не скаржилася — вийшов моторесурс і все.

Таку благородну смерть у Бога треба заслужити.

Всі останні передвоєнні роки наша сім'я жила нормальним життям. Тато уже кілька років працював бригадиром. Важко було йому, був малограмотний, як і мама, але мама ходила на лікнеп, а тато соромився. На роботі бригадир повинен не тільки записати прізвище колгоспника, що працював, але і нарахувати йому платню, що він заробив — скільки трудоднів йому належить за виконану роботу. От тут у нього були складнощі, ми йому старалися допомогти, але і ми в цьому мало розбиралися. Літом, під час канікул, я в колгоспі в жнива робив вагаром на тоці, важив зерно, що поступало від молотарок. Так було в 1939-1940 роках, я уже мав свою копійку. Уже мав за що купити книжки, зошити, і не аби як цим гордився. Тато був надто суворим, але разом із тим, він нас привчав до порядку. За що ми, ставши дорослими, дуже

вдячні, тому що він дома нас привчав до праці, до дбайливого відношення до любої справи.

В житті ми виховані в трудовій сім'ї і не боялися ніяких труднощів, ми не жили в тепличних умовах. Передвоєнні роки уже були легшими в матеріальному і моральному стані.

В хату уже було проведено радіо по проводах, за зароблений хліб тато купив патефон і ми уже вечорами, в неділю, у святкові дні крутили патефон і слухали музику.

В передвоєнні роки уже пахло порохом, дорослі це розуміли. Наше село розташоване на центральній дорозі Могилів-Подільський—Вінниця, 45 кілометрів від державного кордону з Бессарабією. Весь час село було насичене військовими переходами, подвірним розміщенням військових по квартирах, але з цим люди звикалися, особливо хто жив біля траси, в центрі села. Масові переходи військових, особливо при звільненні Західних областей України і Білорусії, були тоді повсякденними.

ЖИТТЯ ТАТА І МАМИ, ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ СІМ'Ї, ЯК ПРОДОВЖУВАЧІВ РОДУ ЦУРКАНІВ

Я не можу стверджувати про перших 5-10 років їх спільного подружнього життя, яким воно було, які між ними були взаємини, але уже роки, які уже збереглися в моїй пам'яті, то це було не життя, а повсякденна тривога.

Мама була не багатослівна, вона всі незгоди таїла в своїй душі, часто вмивалася сльозами. Тато був добрим господарем, черезмірно трудолюбивим.

Дисципліна і порядок в домі панували усюди і скрізь. Кожне порушення не було не помічене і в міру наказувалося. Не було різниці: дати зауваження, чи вилаяти маму, чи нас котрого небудь. Тато тут не вибирав. Трудно мені вдаються ці рядки, тому що доброго відзначити — не багато з боку морального відношення в сім'ї, аморальності — хоч відбавляй. Тато особливо свій характер недобрий показував ввечері, коли додому приходив п'яненкокий, хоч п'яним я його ніколи не бачив. Тоді в хаті верх брала брутальна лайка, зневажливі слова, уїдливі тон... знущальні докори, стусани під ребра, кулаки в голову, межи очі.

Часто тільки він через поріг переступить і у хід іде все — горшки, миски, що потрапило під руки — все, все летить у голову мамі і вона з нечуваною швидкістю по-під руки татові тікає в чім є одягнена з хати, а ми, притаївшись на печі, сидимо, плачемо і чекаємо, що буде далше. А це ж ніч. А як це пережити? А де подітися мамі,

якщо це серед зими, а якщо вона встигла втекти боса і тільки в одній сорочці? Ми засипали уже десь під ранок, а днем мама приходила від сусідів, в яких ночувала, а якщо це було літом, то ночувала в хліві.

Свого часу маму перетягнула релігійна секта, яка діяла в селі Голинченцях. Вона від них одержала великий моральний вплив, що вона перестала ходити до церкви і получилось дві віри в одній хаті. Ці дяді і тьоті, як їх мама називала, жили за рахунок тих, хто до них приходив як прихожанин. Приносили їм продукти харчування, дещо з одежі та взуття. Видно, що ці прихожани мали свій графік відвідування і подачок. Мама слідила, коли тата немає дома чи чимось зайнятий і вона заздалегідь підготовляла пайок і йшла в інше село, а це неблизько, і її відсутність помічалась татом, і зразу ж була грізна реакція. Зразу погрози, ругань, бійка.

Проблема домашнього насильства, на жаль, існує в багатьох сім'ях. Причини цього огидного явища найрізноманітніші. Це злиденне життя сім'ї, яка переживає якісь матеріальні труднощі і глава сім'ї одержує відповідно докори від дружини, мол не можеш утримувати сім'ю. Дедалі більше породжується зневага одне до одного в сім'ї, пияцтво, падає рівень культури. Моральна невихованість, свавілля одне проти одного, як це в моду увійшло в сім'ї моїх батьків. Це суспільне зло багатьох сімей, це зло переходить від батьків до дітей і як суспільна зараза приживається з покоління в покоління. Найбільшою проблемою подолання таких наслідків є мовчання. Соромно жінці, що вона бита, що ганяє її чоловік кругом хати в капцях, або і босу в одній сорочці, от і терпить. Заради дітей умовляє себе — їм потрібен батько. Так, нам дітям потрібен батько, але ніхто з нас дорослих не може уявити, яке пекло твориться у нас — дітей, притаївшись в клубочок на печі, на очах яких принижують, кидають чим попало в голову, або б'ють твою маму.

Поширеність багатьох дитячих хвороб, зрештою і багатьох інших хвороб, котрі беруть свій початок від нервів. Не кажу уже про те, як довго не гояться душевні рани, отримані в дитинстві, як вони ятряться і через роки жалко і соромно згадати, але це було.

Хоч гіркий це спомин але може написане і буде засторогою іншим. Нехай краще не прийдеться таке нікому. Найстрашніше в цій проблем є те, що часто ці насильства кояться на очах дітей, тим самим формується у дітей відповідне світосприйняття. А не дай Боже і ляже така модель сімейного життя і в створенні власної нової сім'ї.

Хто із батьків, особливо яка мама, побажає такого зла своїй дитині? На жаль, домашнє насильство існує з давніх давен в багатьох сім'ях. Жінки, мами часто з цим миряться, звикають. Часто тато побив маму і вона втекла аж до своєї мами і скаржиться: "Нізащо побив чоловік?" Мама їй відповідає: "Нічого, доню, терпи, терпи, звикнеш". А що вона бідолашна може сказати, порадити, допомогти, як і вона таке пережила, а може це і тепер ще переживає...

Не треба звикати! Не треба потурати! Завжди знайдеться такий, який не тільки поспівчуває, але і допоможе. Бо допомагають тим, хто стукає в двері.

ВІЙНА

1941 рік в природних умовах видався дуже сприятливим. Багато погожих днів сприяли гарному росту хлібів на полях колгоспів та на городах селян. Хліба росли буйними і передбачався небувалий урожай із часів колективізації, за часів спільного обробітку землі. Техніки уже було багато. Землі колгоспні оброблялися технікою машинно-тракторних станцій. Трактори, комбайни, вся інша сільськогосподарська техніка належала МТС, колгоспи розраховувалися хлібом. Держава тут не втрачала, але хліба в селян уже вистачало для тих, хто працював у колгоспі.

Ми дома уже жили непогано, утримували корову, свиноматку, відгодовували для себе і кабанчика. Тато працював у колгоспі на штатній роботі, мама робила в ланці, обробляла просапні культури і ходила на різні роботи. Ми — Ганя, Маруся і я — школярі. Ганя щороку круга відмінниця — гордість наша. Я навчався уже в десятому класі і готовився до випускних екзаменів. Менше уже газети писали про розкуркулювання, про репресії, про ворогів народу, але ефір був наповнений більш небезпечними повідомленнями. Скрізь йшла загарбницька війна. Відбувся шалений розподіл світу, розподіл на зони впливу.

Німеччина уже загарбала, поработила кілька західних країн, своїх сусідів: Австрію, Францію, Польщу та інші невеликі держави.

Радіо, газети тільки про те і сповіщали щоденно. Друга світова війна уже бушувала і робила свої порядки на усіх континентах. Близько від школи жив Глухий Іван Йосипович, він закінчив Джуринську середню школу в

1939 році і поступив в Одеське військово-артилерійське училище. Приїздив на канікули, а уже по закінченні училища приїхав в новій військовій формі. Все новеньке і гарне на ньому. Ми, хлопці, завідували йому. У травні місяці 1941 року я і Петро Васильович Руцький — десятикласники, вирішили поступити на навчання в Одеське військово-артилерійське училище. Написали в училище заяви і подали документи, скоро і прийшов визов. 22 червня розпочинаються вступні іспити в училищі. 20 червня треба прибути в училище. 22 червня в нашій школі випускний вечір. Ми уже тут участі не брали і 20-21 червня я і Петро були оприділені в групи приймальною комісією по здачі вступних екзаменів. Ми попали в різні групи. На квартири нас розмістили в жителів міста Одеси. Перший іспит — письмова математика 23 червня — понеділок. Петро Васильович іде здавати іспит, я переживаю, а мій клас іде здавати через день — по розкладу 25 червня.

В чужій хаті ми полягали спати на полу, де було нам добре постелено, довго не могли заснути — переживали. Тільки добре заснули, як хазяйка гукає і будить: “Тікаймо, бо на нас бомби скидають”. А тут ще не знаєш де двері відчиняються. Вибігаємо на вулицю у половині п’ятого ранку. На вулиці уже багато людей, кругом розмови різні: одні говорять, що Одесу відбомбили німецькі літаки, другі говорять, що наш літак заблуdivся, скинув бомби і втік. Розмови були різні, будь-то наш літак учбовий допустив помилку. Ранком ми і в училищі толком нічого не довідалися, тільки десь під обід нас зібрали на площі в училищі і оголосили, що нас бомбили німецькі літаки. Почалася війна.

Один потік складав вступні іспити. Мій клас мав здавати іспити 25 червня, але уже не здавав. Після обіду всі гучномовці в місті сповістили про віроломне вторгнення

Німеччини на нашу територію, про те, що німецькі війська перейшли границю Радянського Союзу, про те, що багато міст наших бомбили, в тому числі і Одесу. Приймальна комісія свою роботу припинила і 25 червня всім вступникам повернули документи і оголосили, що формується колона для відправки на схід пішим строєм.

І.У. Цуркань, 1944 р.

Так ми пройшли пішком аж до першого липня, а тоді нам сказали, щоб відправлялися по своїх воєнкоматах. Тільки ті, хто попав на перший потік на іспити, з них була сформована колона і вони, уже як курсанти, мали свого провідника, одержали сухий пайок і пішли строєм на схід, куди евакуювалося і училище.

Ось таке положення у всіх нас, а це здебільшого були сільські хлопці, котрі ще і поїзда не бачили, а тут залишилися сам на сам. Куди іти? А що, хіба не було воєнкоматів в Одесі, щоб цих дітей організовано зібрати і відправити куди треба? І так, хто куди...

На вокзалах квитка нікуди не візьмеш, скрізь патрулі, військова охорона. Дві неділі добирався додому і поїздом, і пішки, на станціях підночовував. Дома застаю повідомлення, щоб 16 липня з'витися в Шаргородський

райвійськкомат для організованої відправки в тил. Коли я, і багато таких як я, прибули у військкомат, то нам сказали, що военкомату уже давно немає. З цим ми і розійшлися по домах. 20 липня пополудню в село увійшли німці. Так розпочалося довге і надто важке окупаційне життя. Перші дні і навіть місяці кожен по-своєму сприймав окупацію. Молодь, яка залишилась на окупованій території, важко сприймала чужинців. Припинилося всяке навчання в школах, а молодь до навчання була вся залучена. Немає школи, клубу, радіо, скрізь і всюди тільки шепіт і боязнь. Помалу чоловіки старші і молоді стали повертатися до своїх домівок, хто з полону, хто з оточення, і таких було багато, тому що раптовий напад на нашу країну, швидке просування німецьких військ не дало можливості мобілізувати чоловіків, які були в запасі. Навіть ті, що були мобілізовані, встигли відійти, як говориться, за село, а там німець на мотоциклах чи на машинах з автоматами, а новобранці в своїй одежі, без зброї і їх просто порозганяли по домах. На цьому для таких війна закінчилася

Старше покоління, котрих не мобілізували, або уже повернулися з полону, по-другому прийняли прихід німців, окупантів. Старші хазяї, котрі мали свою землю, господарство, зразу зраділи, думали, що німці відновлять старі дореволюційні порядки і буде так, як було. Але подібного не сталося. Німці скоро пішли, а влада повністю утвердилася румунська. Один старий румун підтримував порядок у селі і за непокору бив палкою. Це було боляче і фізично, і морально, що ти уже допустився, щоб тебе цей старий нікчемний румун виховував. І страх, і ганьба, але це усе треба було пережити, а питання різні в селі треба було вирішувати: сімейні, земельні, майнові та інші. Куди підеш жалітися? — До влади, а той підкупив румуна, то ще й получиш палки.

Як думалося хазяям, але румуни колгоспів не розігнали, а в якому селі з перших днів майно розтягнули, то його негайно знесли назад. Голова общини, як його тоді називали колгоспники, призначався старостою села, який обирався з дозволу румунської влади, сходом села, йому і підвладне все керівництво села. Голова общини, поліція і все населення. Він в своїй роботі був виконавцем румунської влади. По положенню військового часу вказівки військових властей — закон для керівників і для всього населення. Період окупації — це довгі, дуже довгі і до глибини душі тривожні дні і ночі. Всі новини в селі, яким раніше не приділяли значення та уваги, тепер стають предметом жвавого обговорення, скрізь і всюди в селі повна глухота.

Уже коли наші війська звільнили село, мені стало відомо що були у нашому селі партизани. Я у общини працював їздовим. В 1943 році, в жнива, підвозив снопи до молотарки, а Маліванчук Іван Дементійович працював на тоці вагарем, важив зерно від машини і відправляв до комори. Його дружина прибігла з села на тік і сказала йому, що в селі облава, що підозрілих румуни арештовують. Це я особисто чув. Він усе залишив і втік із току. В той час в селі таки була облава і арешти.

На другий чи третій день після звільнення села на площу вийшли Радецький Михайло Т., Скальський Михайло Карпович, Танський Єфім Максимович і заявили, що вони партизани, а пізніше цих партизанських квитків наплодилося багато.

Румуни не німці і населення з румунами не вступало в якісь протиріччя. За період окупації було багато всяких невзгод. Община всі поля засівала, обробляла, техніка не поновлювалася, її ремонтували як могли. Хліб збирали, молотили, розтягували як тільки могли, але й була хлібоздача. Сіяли і технічні культури: соняшник,

ріпак, цукровий буряк, працював цукровий завод в селі Де-ребчині. Буряка сіяли багато і завод працював до січня, лютого. Буряк, щоб не висихав, на полі прикопували землею. Самогон в кожному селі вироблявся по потребі, його робили з буряка. І цього дурману було хоч відбавляй. Роки окупації чорним рядном накрили весь люд, який був на окупованій території під цією владою. Якщо до війни всі дорослі мали роботу, займалися своїм господарством, молодь училася, відвідували клуби, бібліотеки, проводилися всякі розважальні заходи, спортивні змагання і другі розважальні міроприємства, то окупаційний закон говорить — більше двох не збирайся.

Велика деградація пройшла для окупованого люду з 1941 по 1945 роки. Немає ніякого розвитку суспільства цього періоду. У перші роки окупації були великі урожаї зернових, сприятливі погодні умови дозволили виростити небувалий до цього часу урожай зернових і технічних культур, люди хліба на трудодні одержали багато, а вкрали ще більше. Годували дома скотину і сиділи тихо, а керівника, який би підняв людей на боротьбу з окупантами не було, а ті що були, то тихо відсиджувалися. Такі займалися домашніми справами, справами сім'ї і також томилися в своїм домашнім господарстві.

Сестри Ганя і Маруся ходили до школи, хоч школа нікому нічого не винна, з програмою самозванців із найменшим розвитком дітей, добре лише те, що діти пішли до школи і щось таки навчаться і не будуть буянити дома. Хазяйство наше розрослося. Коли тато женився, новій сім'ї наділили нову осадьбу в розмірі одного гектара, аж під Адамівкою, але її при колективізації відобрали. Румунська влада повернула цей участок, хоч він і користі нам ніякої не давав. Земля там була дуже запущена, коло неї треба було багато працювати, а це від дому рівно шість кілометрів. Тато, як і другі хазяї, показав, що

ми теж не ликом шиті і купив другу корову. В дворі було дві корови, молока нам вистачало і від одної корови, але треба показати, що ми є ми. Молоком кормили свині. Тато не працював ні в общині, ні на якомусь другому виробництві, старанно вів домашнє господарство. Дома в хаті життя, як і раніше, було мерзенне. В хаті бійка, сварка, другим разом і додому іти не хочеться, десь би перебути, щоб цього не бачити, не чути цього бруду у нас на очах. Мама все тісніше зв'язувалася з голиченськими дядями і тьотями, носила їм з дому пакунки на прожиття, а тато не міг цього терпіти і бив маму дуже часто». Тікала мама з дому і не було її по два-три дні. Потім приходила. Здавалось, що уже мир, але ні з того ні з цього — знову ругань і чуть не так, (а це уже у тата увійшло в моду), і зразу б'є чим попало: пасок скидає, горщик в руки і пішло — знову розлад дома на неділю-дві. Ця часта бійка привела до того, що мама залишила нас і пішла не на один день.

Нема мами в хаті і ми як курчата без квочки. Не було мами два місяці. Тато пішов у Голинченці і знайшов жінку, яка погодилась з ним жити і привів її до хати. Це було восени 1943 року. Ми і не розібралися, що це має бути: чи це робітницю нам тато привів, чи він хоче, щоб вона нам маму замінила? Своїх пропозицій ми не вносили, бо ніхто нас не слухав. Мовчки повечеряли, спати полягали. Рано, чуть на світ, сильний стук у дварі і вікна. Коли відчинили двері, з великою палкою в руках, з великим криком входить до хати мама. Та жінка, в чім вдягнута була — втекла. Це була уже глибока осінь, холодна пора року. На якийсь період дома ніби усе владналось Уже у сім'ї були мирні розмови і у нас, дітей, другий настрій. Тато продав одну корову, бо не було такої необхідності утримувати дві.

СМЕРТЬ БАТЬКА УЛЬЯНА

Рік 1943 йшов до завершення, про війну ніяких розмов, хіба постійні переживання тих людей, діти яких воюють, їм можна поспівчувати, але цим не допоможеш. Зима 1943-1944 років була рання і надто холодна, і дуже сніжна, це запам'яталося. Тато мав свою бритву, при пере-

Ульян Цуркань.

ходах військ у когось виміняв німецьку бритву, це коли визволяли Західну Україну і Білорусію. Голився він завжди у неділю рано, раз на тиждень. Борода у нього не дуже відростала, волосся у нього не дуже густе. Брився завжди сам і спереду, і ззаді. Мило тоді було кустарне: лій і попіл — от і мило. Одного недільного ранку, як зараз бачу, це було при мені, тато побрився зпереду, намилив помазком шию і зтягнув бритвою, хоч у нього шия ніколи не заростала. На шиї був маленький чирачок, він тільки зародився і тато зрізав йому вершок. На ранок татові було дуже погано і з кожним днем все гіршало. Звозили всіх лікарів, яких тільки знали: і наших, і буковинських євреїв, і так було майже дві неділі.

Одного ранку мене послала мама за лікарем і я його привів, але уже було пізно. Це було біля дванадцятої години і тато уже помер. Це було у п'ятницю 23 лютого 1944 року, неділю. Ніби зима проснулася, був дуже гарний, ясний і дуже теплий день. По обіді 25 лютого 1944 року відбулися похорони. Поховали рідну, саму

дорогу для нашої сім'ї людину — нашого дорогого батька. Прожив він сорок чотири роки, саме в розквіті фізичних сил, розумний, надто трудолюбивий, мав уже дорослих дітей.

Тяжко писати ці рядки, весь час тисне комок в горлі. Тато радувався своєю сім'єю, своїми дітьми. Ми уже виконували всі роботи дома. Він дуже хотів жити, не витримуючи важкої нелюдської болі, коли фурункула своїми метастазами все більше і більше отруювала кров. Пам'ятаю каже: “Якби мені Бог хоч трошки продовжив життя, я уже не прошу сили, хоч би я дивився на світ білий, у мене уже такі діти, що вони усе зроблять”

Доля вирішила по-іншому. Чорна смерть забрала від нас тата і на все життя нас побідила.

ВИЗВОЛЕННЯ І МОБІЛІЗАЦІЯ НА ФРОНТ

Кінець лютого 1944 року був дуже тривожний. Ночами чути було гарматний гуркіт, а з настанням березня клімат дуже змінився. Тепла 10-15 градусів, зійшли всі сніги, появилися стежки і настало тепло так, що люди ходили одягнуті, як літом. Гарматний гуркіт все наближався і наближався до наших країв. Німці і румуни відступали день і ніч. Обмоклі, знесилені, задрипані. Не було тієї хоробрості, як у липні-серпні 1941 року, коли їхали у шортах, з закачаними рукавами, з високо піднятою головою. Тепер вони тікали, не оглядаючись, залишали по дорозі техніку, зброю, а головне, надію, що більше тут по вікивіків не будуть панувати, знущатися над безневинними людьми. 17 березня відповзли останні окупанти і 18 березня 1944 року наша земля була звільнена від фашистської нечисті. На другий день на полі, біля ветеринарної аптеки-лікарні працював Джуринський польовий військкомат по призову до армії.

Уже 20 березня чергова рота призваних чоловіків, в тому числі і я, прибула пішим ходом у село Вендичани. Погода була дуже тепла і багато призовників надіялось, що їх завтра одягнуть і взують, з дому вийшли напівроздягнені і напівбосі. У Вендичанах нас розмістили в складах цукрового заводу, в тваринницьких приміщеннях, в школі на підлозі, а де і на цементовій, всі на своїх харчах, а пізніше уже була кухня. Страшно заїдали воші, я ще такого не бачив. Прання ніякого, голову розчешеш гребінцем у кого він є, а воші сипляться. Сорочка, штани спідні вошей битком набиті. Старі солдати, котрі воювали в першу світову війну, показували як з ними боротися, що

робити. Розпалюємо вогонь з дров, з ріща, скидаємо сорочку, тісно скручуємо її і струшуємо над вогнем. Воші на вогні тріщать аж жутко, а потім мілкі гниди треба нігтями вишкрябувати. Так ми прожили цілий місяць, формуючись в роти, батальйони.

Погода дуже змінилась, в кінці березня нічні заморозки, а в половині квітня випав великий сніг, правда за неділю-другу він зійшов, але хто був напівроздягнений, чи в галошах, то був дуже у складному становищі. З часом ми перейшли річки Дністер, Сірет, Прут і зупинились в селах Буковини в 15 кілометрах від прифронтової зони. Там розмістилися вільно в хатах, клунях і там ми пробули до серпня місяця, тобто до початку наступу наших військ на Ясси. Тут остаточно формувалися взводи, роти, батальйони, це був 169-й армійський запасний військовий полк. Тут нас обмундирували, видали зброю. Тут проходило навчання дні і ночі. Навчання як навчання, все проходило нормально. Вивчали зброю, як розібрати, як скласти. Виконували стрільбу, строеву підготовку, все це вдавалось добре, але у кожного були тривоги за завтрашній день, тому що так довго бути не може, колись треба і воювати.

В середині серпня місяця наш батальйон, а це десь 600-700 чоловік, нічними переходами наблизився до передової, до фронту під Яссами. Вечорами нас розмістили у готових виритих окопах. Командири уже не наші і поставили конкретне завдання. Рано вранці ми за сигналом ракети пішли в наступ на німців. Нас після цього досить короткого бою, що тривав менше однієї години, залишилося дуже мало. Це була розвідка боєм, щоб наше начальство могло засікти вогневі точки противника.

Не пам'ятаю скільки я пройшов — 100 чи 200 метрів, стріляючи в темряву, як недалеко від мене розірвався снаряд, чи міна і я контужений, знепритомнів. Коли

стрілянина стихла, санітари позбирали тих, хто лежав і ще дихав, і хто уже був не живий. Я був доставлений в медсанбат, де вичухувався біля двох неділь. При цьому у мене пішла кров ротом, вухами. Слух був нарушений на довго, особливо зліва.

В наступі на Яссо-Кишинівському напрямку 20 серпня 1944 року уже участі не брав. Добре це чи зле, але так було. Так я обстрілявся з першого разу, з першого дня, але слава Богу, що так сталося, а не гірше.

Дальше з боями пройшли через Румунію, Угорщину, особливо мені запам'ятався бій за місто Мішкольц в Угорщині. Це велике місто. І було дуже укріплене. Далі була Словаччина. Вразило те, що дуже бідні, забиті села, хатки під соломою. Думаю собі, що все так як і в нас: бідно й в злиднях живуть.

В Чехословаччині бої проходили за кожне село. Кожне село схоже на наше місто. Всі села опрятні, хати цегляні, черепична покрівля, все ніби новобуд, до кожного села асфальтована дорога, або так висипана мілким щебенем. У Румунії, Угорщині люди якісь похмурі і недоброзичливі, особливо в Угорщині, прямо таки ворожі, не балакучі, ненавидять нас і ставлення до нас вороже, але нам це без інтересу.

Я служив у піхоті, після одужання був направлений в артилерію. На все життя запам'ятались бої за взяття міста Брно. Це велике промислове місто, яке було німцями сильно укріплене. До нього ми підходили через великі і малі села з незначними боями.

Це було 25 лютого 1945 року. Нас підняли з досвітком і розставили в цеп, мене і ще одного товариша відправили в розвідку. Було сиро і стояв туман, пройшли ми обидва в указаному напрямку кілометрів два, ніде нічого не видно і нічого не чути і тут раптом відразу кулеметні і автоматні черги поверх нас та по землі за нами.

Мій товариш уже мертвий, я скотився в канаву і узяв його на себе, трохи проповз, як тут два німці мене за шинель підняли і наставили дула автомата. Так розпочався бойовий, трудовий день. Ну думаю, це уже все. Хто зі мною буде возитися? Пристрелять біля цього убитого товариша і все. Але ні, забрали автомата, протитанкову гранату і повели до себе. Метрів за 100 була перша лінія німецької оборони, траншеї, кулеметні гнізда, мінометні. Зійшов туман, настав ясний день. Тільки я присів, ще ніхто мені і слова не встиг сказати, як розпочалася наша артилерійська підготовка перед загальним наступом на Брно. Всі німці — хто куди, швидко стали ховатися, а я тільки побачив, що по траншеї сипляться наші міни, і також став ховатися і сховався в каналізаційну трубу, що була прокладена під містком. Більше півгодини йшла ця досить щільна артпідготовка, потім на якусь хвилину стихла. Думаю: не буду вилазити, тут дочекаюся наших, але німець тягне за ногу, каже «ком-ком». А він був рядом зі мною.

Німці після цього обстрілу стали відступати, рядом стояла бортова автомашина, вони всі вискочили на машину, туди і мені показали. Може ми відїхали 50 чи 100 метрів, як розпочався авіаційний наліт — саме страшно, як літаки з великим ревом пікірують і сиплять свій смертоносний груз на голови. Разом з авіанападом перенесли свій обстріл по траншеях і мінометники. Міни стали сипатися одна біля одної, ми якусь мить стояли всі на машині. Міна одна влучила мало не в радіатор, друга біля задніх коліс машини, вона зупинилась. Всі вивалилися з машини, а ми уже знаходилися у пригороді міста Брно, всі розбіглися по вуличках, хто куди і я теж забіг в один сарайчик. Ще хвилин десять було чути німецьке герготіння, а потім уже чути на вуличках наш рідний говір. Це уже смеркалось, ніде світла не було, я відчинив

двері із свого тайника і пішов даліше разом із своїм полком, а з часом відшукав свою роту, командира. Доповів йому що сталося, а він, оправдовуючись, каже: «Я орієнтир втратив. І послав вас не в ту сторону.» Ну що ж, на війні, як на війні. Автомат узяв у вбитого і пішов із своїми даліше.

Цілу ніч і наступних ще два дні ми вибивали німців з цього міста. Бої за нього надто важкі були, ворог засідав в домах, на чердаках, знаходив місця, звідки видно кругом і далеко. Десяток хвилин, які я просидів у схованці, мені здавалися вічністю. Це було 25 лютого — рівно рік після похорону нашого тата. Думав, що це кінець. Добре, що двері із схованки я тихо відчинив, а якби німець? Чи і наш солдат перед собою прочищав би дорогу автоматною чергою, але Бог милував...

Тепер тільки коли згадаєш і терпкий страх пробігає по тілі. Ні в якій анкеті і біографії я цього не відмічав і не розповідав нікому. Хто його знає, як хто цей поступок розцінить.

Чехословаччина — промислово розвинута держава. У всіх, без винятку, селах нас дуже гарно зустрічали. Скрізь хліб, сіль, квіти, на відміну від мад'яр, чехи приємно усміхалися нашим військам. Тут уже по-настоящему діяла комуністична партія, скрізь проводилась агітмасова роз'яснювальна робота, наших радників, наставників вистачало. Головне те, що від Брно до Праги не було Яссів, Дебреценів, Мішкольців. Місцями невеликі бої і поступовий, але впевнений наступ.

8 травня ми їхали машинами-студобекерами з ящиками із снарядами, ззаду причіплена пушка, ми сидимо на машині, були часті привали, передишки поїсти — підкріпитися, вистачало і спиртного. Напроти нас рухалися колони німців-фронтовиків з білими флажками. Вони рухалися в указаному напрямку на збірні пункти

військовополонених. Ми їхали цілий день і спішили на визволення міста Праги.

Ранком 9 травня про Перемогу ще ніхто у нас не знав. Ми були націлені на обстріл Праги, але ще не було команди. В цей час німці Прагу взяли в тісне оточення, населення організувало повстання. Чехи німців знищували, як могли, але оточення було досить сильне, німцям прийшлося оборонятися з усіх сторін, воювати на два фронти. Безумовно вони не вистояли і з настанням ночі 9 травня склали зброю. А 9 травня наші пушки провели обстріл пригорода, де були розміщені німецькі частини, але нас засікли. Ми уже у напівбойовому стані, розслабилися від успіху, за це одержали доброї прочуханки.

Нашу військову частину 369 артилерійський полк обстріляли. Мене у цьому бою поранило. Як потім вияснилося, недалеко від нас, в лісі, стояла есесівська частина, котра ще довго не здавалася. Нас, напівживих, машина доставила в найближчу місцеву лікарню, бо наші тилові госпіталі були далеко позаду. Нас разом привезли 12 чоловік. Я одержав вдруге контузію і поранення в руку. Лікарня розміщена в місті Бенешово за 45 кілометрів від міста Праги. Там я пролежав цілий місяць, після цього мене відправили в наш військовий госпіталь.

В цей період війська з заходу переправлялися на Далекий Схід. Готувався наступ на Японію. За короткий час я лікувався в десяти госпіталах. Було так, що два-три дні побув у госпіталі і приказ: госпіталю приготуватися до маршу, до переїзду. У перших числах липня я майже видужав і був приписаний до госпіталю, який лікував військовополонених. Там лікувалися воїни різних національностей, різні чини, рядових солдатів там не було. Госпіталь був інтернаціональний, розміщувався він у знайомому мені місті Брно. В госпіталі було до 12 тисяч поранених німців. Їх сюди привозили із усіх зон

Німеччини: генерали, офіцери. Харчували їх по тих нормах, що і наших офіцерів. Часті перевірки комісій, то англійська, то американська — не давали порушувати чи погіршувати міжнародний режим по харчуванню, чи по лікуванню військовополонених. Лікарі всі були німецькі, допоміжна служба — сестри, санітари і др. також німецькі. Наші були — начальник госпіталю, заступники, казначеї, завординаторськими, заввідділеннями. Я там служив на посаді помічника завідуючого продовольчим складом. Тут я прослужив одинадцять місяців.

Чехи дуже привітний народ, жили, як видно, до окупації заміжно. В селі землю обробляли коровами. Корови і в ярмі ходили, плуга чи борону тягнули. Ніхто не знав і не бачив вола, якого у нас мали за тяглову силу. Родився бичок і через два-три тижні його різали. Землі не українські — піски, супіски. Чехи хліба їдять мало, це у них уже природньо, хліб тільки білий. Кожен селянин мав свій виноградник: хто більше, хто менше, але мав. Виробляє своє вино дуже малої міцності і їде своїми коровами в поле, бере з собою глечик 3-4 літри цього вина і п'ють, як воду — старі і малі. В цей період в чехословацьких селах уже розпочалася колективізація. Цим в селі люди були дуже засмучені, але комуністична партія свою політику таки вела настирливо і уже були передовики. Навіть в невеликі інтернаціональні свята всі села і міста майоріли червоними прапорами, революційними гаслами. В розмові з чехами вони говорили: ви, “совети” по промисловості відстали від нас на добрих 50 років. І це так. Ми, будучи там, самі це бачили, а в розвитку культури відстали далеко більше. Чехія — культурна трудолюбива нація, з добре розвинутою промисловістю і сільським господарством.

Восени 1946 року госпіталь виписав всіх військовополонених (німців, італійців уже не було). За один

місяць відправили більше 12 тисяч військовополонених до місця проживання. Днями і ночами за ними приїздили і забирали у свої краї. Особливо помпезно проводжали генералів, прояви нацизму були, хоч і замасковані. Цієї осені госпіталь переїхав в Австрію у невеличке містечко. Госпіталі, медсанбати нашої 6-ї армії розформували і більшу частину медичних працівників військової служби і всіх військовонайманих демобілізували. В кінці грудня чи на початку січня уже 1947 року я підлягав під демобілізацію, але...

Одного разу заходжу в штаб, який приступив до демобілізації і став печатати листа до мами на трофейній машинці. Я погано печатав, шукав довго букви, але напечатав листа. Це помітили штабісти і мене посадили за машинку оформляти особові справи офіцерів, які демобілізовувалися, а їх зі всієї 6-ї армії, з усіх госпіталів і медсанбатів було дуже багато. Правда, не всіх демобілізували, кадрових лікарів переводили в інші госпіталі. А мені показали велику кіпу справ і сказали: оформиш ці справи і тоді тебе демобілізуємо. Мені прийшлося сидіти від ранку до пізнього вечора, бувало і без вихідних. 10 березня я був в останній партії, котрі демобілізувалися.

Австрія, одна із вірнопідданих сателітів Гітлера — Німеччини. Стиль життя, образ, принцип, рівень розвитку країни суто німецький і мова також. Це гірська країна, гори не багато заліснені, родючої землі невеличкі відрізки, а решта — цілком і повністю гранітні кар'єри, огорожу біля будівлі немає, не знайдеш землі навіть і під вазон, тільки гравій, суглинок, але урожай з огорода збирають гарний. Там я бачив як цінують гній, фекалій, компости і другі органічні добрива. В кожного австрійця є цементована яма, де він заготовляє, переробляє всі відходи, в тім числі і з туалета і вносить навесні під урожай на своєму городі. Якщо в селах Румунії споживали

тільки мамалигу в казанках, але дуже смачну, яка у них була і за хліб, то в Угорщині, Чехії селяни самі випікали дома хліб і тільки білий, з муки 1-го і вищого сорту. Австрійське село, як і німецьке, має свою міні-пекарню. Житель села завозить господару цієї пекарні відповідну кількість зерна і йому видають талон на печений хліб. Бери коли і по скільки хочеш, з урахуванням усіх затрат, хліб дуже смачний. У нас до цього прийшли значно пізніше.

Зима 1947 року в Австрії була не так морозна, як дуже сніжна. Під час самої демобілізації Австрія покрилася метровим слоєм снігу. Вулиці в селах мали снігу ще більше, все-таки додому я добрався.

В червні 1946 року я з Угорщини, де ми стояли за 500 метрів від озера Балатон, приїздив у відпустку. В цей час на Україні у Вінницькій області була сильна засуха, а потім і голод. Дома всі минулорічні запаси розійшлися, найшлися близькі люди і закрали все, що було, до останньої картоплі. Така була у мене радісна відпустка, але була.

ЖИТТЯ ПІСЛЯВОЄННЕ

25 березня 1947 року я добрався в Шаргородський військкомат, став на облік, але дорога була забита снігом великим, як і у Австрії, машини не ходили, прийшлося іти пішки. Сидіти, відпочивати не було звідки, необхідно було шукати якийсь пристанок: що робити, де робити, спеціальності немає ніякої. Іти знову їздовим в колгосп уже дуже не хотілося. Побачив світ, розвиднілося в очах і уже хочеться жити по-іншому. Дома нове життя, нові порядки, хоч голод і холод всюди, дома ні кришки хліба.

З осені 1946 року утворився в Джурині район. Життя іде своїм обертом, район має багато державних організацій, багато людей одержали роботу, а за роботу заробітна плата, карточка, пайок різноманітний.

Дівчата підросли, Ганя працює техсекретарем голови райвиконкому, це уже велика подія. Маруся надовго подружилася з сапою і замінила маму на нормі в колгоспі, а їм, ой як ще треба було повчитися, але із-за матеріальних недостатків ішли діти самі заробляти на хліб насущний. Ой як нам треба було тата, він би цього не допустив, прилюбій бідності він хотів нас бачити вивченими, а мама інакше поступити не могла. Сама занедужала, на нозі виникла язва, яка мучила її. Але все робила помаленьку біля дому. Я дома, молодий, здоровий, ввечері хотів би кудись піти розважитись, а в райцентрі є вже куди вийти у вихідні також, але голод не пан, тут свої закони, голодному не до розваг. Хочу шукати собі в районі роботу. А що я можу робити? Я і сам не знаю. Знайшов! Прийняли в районний відділ будівництва техніком. Ходив по селах, допомагав сільським забудовникам оформляти документи на забудови. Виконував згідно плану розбивку

під будівництво хати чи сарая. Працював і оглядався, чи не прийшов на це місце дипломований спеціаліст. Як тільки прийде, то зразу пишу заяву і йду з роботи. Я поступово освоївся, увійшов у ритм життя, керівники будівельного відділу були свої товариші, дозволили весною ще три рази поїхати в Західні області замінити картоплі. Мав дома добрий відріз на костюм, комсоставські чоботи. Знайшлись попутчики, уже бували в тих краях. Повіз свої пожитки в місто Тернопіль, в місто Стрий, там за це замінював картоплі три мішки — триста кілограмів і 20 кілограмів бобів. Куплене перевезли товарним поїздом, тим що везуть вугілля, або тим, що везе нафту, горюче. Ці поїзди прямого ходу — прямо в Одесу.

В Одесі картоплю продавали по 23-28 карбованців на це проходило 8-9 днів. Заробіток становив — 20 кілограмів бобів, яких привозив додому. Його мололи і пекли щось схоже на хліб, змішуючи з картоплею. Біб, це культура схожа на горох за своїми харчовими якостями. Такий демарш мені удалося до жнив зробити тричі. В Тернополі купував, а в Одесі продавав. Поїздки були дуже важкими і страшними. Люди із своїми мішками, самовільно, із великим ризиком для життя, погрузалися на платформах з вугіллям, що перевозились в південні промислові області. І так їхали вдень і вночі. Ніяка міліція нічого зробити не змогла. Голод не пан. Люди дуже мучилися, страждали, багато було пограбувань та каліцтва.

Як тільки настали жнива 1947 року, а урожай був добрий, само по собі це відійшло, ніхто в Західні області за хлібом вже не їхав, все стало на місця. Непокіло мене весь час: до якого берега притулитися, де впрягатися у відповідальну роботу, знаходити собі якесь тепле грошове місце, чи йти вчитися, набувати відповідну освіту, спеціальність. Вирішити це питання досить складно. Ніякої матеріальної допомоги з дому, що перекирило всі

бажання. В цей час зібрались мої товариші поступати В Одеський ветеринарний інститут. Для того, щоб була удача, а після школи знань небагато залишилося, треба було дати на руку вступні 2000 карбованців. На той час це були гроші невеликі, але потім без найменшої допомоги з дому утримуватись було б неможливо. І я відстав від цієї компанії. Хоч і довго шкодував. Товариші поступили на навчання, закінчили, у них були заможні батьки. Всі вони працювали ветеринарами в колгоспах.

Зайвий раз переконаюся, що від долі нікуди не дінешся, але діяти необхідно весь час. На цей час ніби манна з неба впала і мені протягнула руку допомоги, і я цією допомогою скористався.

По якійсь причині із села Зозів переселився сільськогосподарський технікум в Шаргород, розмістився він в приміщенні Миколаївського монастиря. Це була для мене знахідка і для багатьох таких як я. Тільки з Джурина в цей технікум поступило 20 хлопців і дівчат. 18 кілометрів додому, три години пішого ходу в суботу і в понеділок назад. Технікум надавав гуртожиток, була своя столова, по карточці видавали півкілограма хліба, а також стипендію. І пішла наука своїм чередом. Студенське життя в ці роки було дуже важке, бо весь час голодний і чогось тобі все не вистачає. Разом із тим веселе, бо на життя дивишся веселими і світлими очима. Прийшов в суботу вечором додому, хочеться піти ще десь погуляти з товаришами, а в кишені зовсім пусто. Мама в неділю продасть в'язочку петрушки в місті, (ніколи цього не забуду), купить півлітри олії, візьму в торбу на плечі відро картоплі — і це мій пайок на цілий тиждень. А раненько в понеділок в дорогу, щоб на дев'ять годин на урок не запізнитися.

Навчання у мене проходило добре, я весь час одержував підвищену стипендію і з відзнакою закінчив технікум. З перших днів було дуже важко і матеріально, і

морально, а потім усе стало на свої місця і тільки часом жалко було тому, що після десятирічки я пішов у технікум, а товариші навчаються в інститутах. З товаришами приходилося часто зустрічатися, але час робить своє. В технікумі було таких як я багато. І це мене морально підтримало — я не самотній.

Технікум я закінчив з відзнакою і мене зарахували у 5% випускників до вступу до інституту без вступних іспитів. Я написав заяву і здав всі документи в Білоцерківський інститут на ветеринарний факультет. Колись мій тато казав мені: “От, сину, якби ти був таким як цей чоловік”, — вказуючи на поважну людину, що працював у нас у селі ветеринарним лікарем.

Документи прийняли, але приймальна комісія мені відмовила, мотивуючи тим, що держава уже на мене потратила кошти, дала середню агрономічну освіту, от і продовжуйте Цуркань те, що розпочали. Так я став студентом першого курсу агрономічного факультету.

В Білу Церкву, я з собою не взяв ні товстого гаманця, ні повного мішка продуктів. І з перших днів почав своє економічне поневіряння. Студенська столова кормила студентів своєчасно, але за неї треба платити. На другий тиждень я пішов на товарну станцію, договорився щотижня розгружати два вагони брикету по 30 тонн кожен. Заробляли по 15 карбованців — нас два студенти. На це це ішла майже ціла ніч. Матеріально трошки легше, а фізично і морально нестерпно важко. Так я провчився три місяці і побачив, що так далше неможливо. Це ж тільки початок. Домашні обставини змушують поступити по-іншому. Мама не може ходити, Ганя і Маруся покинули школу. В колгоспі заробіток нікудишній. Сім'я живе впроголодь, обірвані, а я буду вчитися? Я зважив всі ці обставини і перевівся на заочний відділ Уманського сільськогосподарського інституту і успішно закінчив його в 1956 році.

У всякі бабські забобони, я ніколи не вірив. Ну що ж, так вихований. Як для прикладу: перед тим, як ідеш в дорогу, треба присісти — це додає сили, підкинь тарілку вище себе, як вона впаде і розіб'ється, буде щастя і удача від задуманого. Такі народні прикмети, так судьбу загадують. Перед моїм від'їздом в інститут ми всі присіли, вставали, я взяв тарілку і підкинув аж до стелі, вона впала на підлогу і не розбилася, це зіпсувало настрої, але наміри не відмінилися, я все-таки поїхав. Тільки приїхав до інституту і став себе шукати в списках ветеринарного факультету. Не знайшов, а знайшов себе у списках агрономічного факультету. В грудні місяці 1949 року я здав свої документи на заочний відділ Уманського сільськогосподарського інституту.

Дома зразу ж вдалося стати на роботу у районний відділ сільського господарства на посаду агронома-буряководи. Робота клеїлась і я себе дуже добре почував, був задоволений.

*Пам'ятаю мить, коли прозрів я,
Ще хмільний од юного вина.
Всі жінки погасли, як сузір'я,
І в душі сяйнуло: "Це вона!"*

ЦЕ ВОНА

Райком партії готовив партійців на допомогу Західним областям в організації колгоспного виробництва. Я, як агроном, був затверджений обкомом партії і другий секретар Джуринського райкому Слічний Олександр Герасимович, як партійний працівник, командировав мене у Західні області. Дуже мені була поїздка не по душі, тому, що я недавно познайомився з дуже славною, вродливою дівчиною. При зустрічі з нею у мене були серйозні наміри про

Ганна Василівна Шуркань.

одруження. Тільки у нас з Ганною Василівною дружба зав'язувалася, а тут партія вимагає їхати. Таких як я, багато і кожен шукає собі що краще, собі до вподоби. Були думки, що приїду і буде пізно. Не застану своєї нареченої Нюсі, бо ж ми ще мало знали одне одного. Але Бог милував, доля повернулася лицем до нас обох, моя відсутність нашу дружбу ще більше скріпила. Закінчилась робота в Тернопільській області по наданню допомоги по організації колгоспів і я приїхав додому і приступив до своєї роботи у відділі сільського господарства.

З Нюсею майже домовилися про одруження. Уже менше як за місяць до визначеного дня весілля мене викликають в райком партії і рекомендують головою колгоспу в село Деречин. Наречена прийняла цю звістку з тривогою, не з дуже добрим настроєм, прийшлося її вговоряти, ми були уже розписані.

Сім'я Карватюків: (справа на ліво) батько Василь Карватюк, зять Володимир і його дружина Тетяна Василівна.

І так я прийняв колгосп, хоч мало в чому у веденні господарства розбирався, наука була, а практика дуже мізерна.

Село Гришківці, куди я вперше потрапив на договір з батьками моєї нареченої, порівняно з Джурином видавалося дуже мальовничим краєм. При в'їзді в село і впізнати неможливо, чи це село, чи це сад великий. А далше було видно хати невеликі і дуже багато садів: зелень, груші, яблуні, сливи. Зустріли мене гарно, по-людськи. В хаті застаю два дужі хлопці — це зяті, дві старших сестри, ще є брат, але він живе на Донбасі, ну і батьки.

Для такої важливої поїздки начальник земвідділу дав свої виїзні коні. Приїхав до обіду. Договорились, вирішили всі питання і до вечора ми були уже дома в Джурині. Сім'я Карватюків дружна, працьовита, все мені подобалося.

Через місяць справили весілля, це було 24 вересня. Так 1950 рік став роком великих подій у нашому житті. З невеликими нашими пожитками ми оселились в колгоспній хаті, яку я уже відремонтував. Нюся переїхала до мене і перевелась на роботу медсестрою в Дербчинський цукровий завод. До нової малознайомої роботи прийшлося привикати, але молодий запал і енергія, відповідальність за доручену ділянку роботи, перемогла уже через один-два місяці. Я уже знав що треба, вчився сам і поучав других. Актив був хороший і ми розуміли один одного. Дербчин — село специфічне, люди біля заводської труби, але вивчили всі процеси колгоспного виробництва. Землі тут хороші, родючі, мене люди розуміли і я їх розумів. У роботі все ладилося. Так минулося понад два роки.

*Я присягаю всім життям
І присягаю долею своєю.
Що я себе всього віддам
Тобі, мій рідний краю!*

Тетяна Пірус

ХОМЕНКІВСЬКИЙ КОЛГОСП

В перших числах березня місяця 1953 року прийнято рішення райкому партії про переведення мене в село Хоменки головою колгоспу. Мотивували тим, що в мене незакінчена вища освіта, а в Хоменках об'єднано три колгоспи. Господарство велике — 10% земель району, і що головне: село і колгосп розміщені на центральній автотрасі Могилів-Вінниця. Буде опора для райкому.

І так 10 березня 1953 року райкомівці провели збори в Хоменках і люди обрали мене головою колгоспу. З Деробчина мене люди не хотіли відпускати, то перший секретар, який проводив збори, пішов на їхній компроміс. Він заявив, що ми його забираємо в район заступником голови райвиконкому, він

*Хоменківські поля. Керівник колгоспу
Іван Ульянович Дуркань, 1962 р.*

молодий, нехай росте в начальство. А насправді на другий день були призначені збори в с. Хоменки. Про відпустку чи компенсацію — немає і мови — колгоспникам відпустка не належить.

Нове велике господарство, незнайомі люди, все заново необхідно розпочинати спочатку, знайомитися з господарством, з його полями, фермами, вивчати актив села, їх звички, уподобання, знайомство з людьми, а час іде. Треба працювати, а на знайомство з промфінпланом нічого не записано. Розроблені доведені плани треба виконувати. Господарство на той час було одне із самих злиденних господарств в районі. Голови колгоспів мінялися щорічно, а то і по-серед року. Людей в селі багато. Буряка на одну норму припадало по 0,4 гектара, тоді як у Деревчині припадало більше одного гектара. Урожай зернових по бригадах у Хоменках становив 8-9 центнерів з одного гектара. Цього урожаю хватало на розрахунок з державою і на насіння. Якщо залишається 200-300 центнерів послідів, то це всі концентровані корми для скота. На трудовень в 1952 році в річному звіті в Хоменках записали: видати на трудовень по 200 грамів зерна і по 20 копійок. Грошей не було зовсім, але у звіт річний записали, бо інакше і звіт район не приймає, а хліба і половини людям не вистачило. Хто раніше прийшов, той і одержав. Уже за борги розраховувалися цьогогорічним урожаєм 1953 року.

Великі незручності прийшлося витримати з переміною місця роботи і проживання. Зразу переселилися в Джурин до мами, і Нюся зразу пішла на роботу в лікарню, а я часто добирався на роботу і з роботи пішком. Дуже не зручно, адже наради в більшості закінчувалися в 11-12 годин вечора. На зиму в Хоменках найняли кімнату. Пізніше збудували хату для голови колгоспу і я уже був не в приймах.

Господарство поступово розвивалося, росли достатки, в колгоспників росла заробітна плата на трудовдень, а розпочали все майже з нуля. Тваринництво було в дуже жалюгідному стані. Не було жодного тваринницького приміщення. Всі приміщення були розкидані на колишніх трьох господарствах, побудовані із глини або дильовані і глиною обмащені, всі приміщення покриті соломною. Свині, рогатий скот, вівці дуже забіджені, тому що сіна, концентрованих кормів зовсім не було в колгоспі. Поля забур'янені, хоч їх МТС обробляла, але вони не удобрювалися, мінеральних добрив поступало дуже мало і то в більшості калійні, котрі тільки закисляли ґрунти. Азотних добрив виділялось дуже мало, тільки під цукрові буряки. Автотранспорту в колгоспі не було зовсім ніякого. Воли і коні — це вся тяглова сила.

З перших днів господарювання мені повезло. Уже урожай першого року мого господарювання у 1953 році видався хорошим, середня урожайність зернових в колгоспі становила біля двадцяти центнерів з кожного гектара. Це далеко не так, що було в попередні роки і уже в 1953 році на трудовдень видали колгоспникам по три кілограми хліба і розраховалися з боргами по хлібу за минулі роки. Це була як винагорода мені за те, що я погодився прийняти це господарство — райком дозволив так зробити. Це мені в організації виробництва дуже допомогло. Люди повірили моєму слову, а для керівника це дуже важливо. Довіра людей — це велика справа. Я цілком віддався роботі, люди добре трудилися і помалу ми загоювали рани, відбудовували наше господарство.

Уже восени правління підтримало мене в тому, що треба розбудовувати наше господарство. Необхідні нам зернові склади, тваринницькі приміщення, другі господарські будівлі, майстерні. Правління дозволило людям — забудовникам заготівлю будівельних матеріалів — каміння. На Пилипах, Рекеченцях, на неродючих

землях люди видобували каміння, воно ж тут під верхом. Встановили хорошу оплату і люди восени, зимою, не маючи що робити вдома, пішли сім'ями заготовляти камінь і складати його в складометри для себе і для колгоспу. За рік ми заготовляли більше двох тисяч кубометрів каміння, а послідуєчі роки ми збільшили заготівлю і доводили до шести тисяч кубометрів. Половина його йшла на будівництво в колгоспі, а другу частину продавали дешевше своїм колгоспникам і уже по ринкових цінах іншим забудовникам.

Пожвавився рух колгоспного виробництва. Будівельна бригада, яку очолював колишній голова колгоспу Сергій Пендюр, мала більше 200 робітників різних професій Це чоловіки-мулярі, плотники, штукатури, різноробочі і до цього всього неоцінимим в колгоспі став свій ліс -170 гектарів. Робота будівельників не припинялася ні літом, а ні зимою. Літом мурували, штукатурили, покривали, а зимою заготовляли каміння, ліс, виконували столярні роботи, вікна, двері, вози, сани. За рік ми будували 4-5 будівель капітальних по проекту для рогатого скота, свиней, овець.

В 1954 році, будучи на обласній базі сільгоспснабу я побачив устаткування олійні (чисто випадково). Зразу ж ми її купили і Микола Свідницький її встановив. М.Свідницький — самоучка, високо обдарована людина.

Олійня, після її встановлення, працювала цілодобово. Це було великим досягненням для села. Були робочі місця, що добре оплачувалися. Багато людей, хто ближче жив до олійні, дома палили шулухою з олійні, а без палива, після війни, люди дуже страждали. Вугілля хоч і було, то нічим було його привезти, так саме і дрова. В більшості люди в хатах палили соломою, заготовленою вночі від скирти, або зібрану літом стерню.

В 1956 році іду я Мурованкою (так називається урочище поля), раптом побачив кілька каменів, що виднілися

з землі в яру. Цей камінь мені видався такий як черепашник, що можна його різати пилюкою, такий як в кар'єрі в селі Джурині, де його розробка поставлена на промислову основу: працює промкомбінат. На другий день я привіз з Джурина спеціальну ручну пилюку і ми вручну на переміну почали різати цей камінь, який виднівся, величиною як стіл. Коли ми його розчистили з Мазуриком Яковом і Петром Осадчуком, то це була велика скала. Різали цю скалу щоденно більше місяця, а тим часом я домовився, щоб ми закупили одного каменерізного комбайна. Зібрали із старого трактора ДТ-54 двигун і змонтували на ньому електростанцію. І з допомогою спеціалістів Джуринського промкомбінату, запустили в роботу нашого комбайна, а до Нового року був підключений ще один комбайн. Обидва каменерізні комбайни різали блоки, які охоче у нас купували забудовники з других сіл, районів і навіть з других областей. В 1957 році ми на кар'єр одержали документацію і встановили ще дві підстанції, і вже працювало шість комбайнів у дві, а потім і в три зміни. Продукцію розбирали з-під рук. У нас будівництво проводилося з великим розмахом. В 1955 році закінчили будівництво школи, яку відступаючі фашисти спалили. Із цоколя її прийшлося відбудувати заново.

1956 рік багато радості приніс нашій сім'ї. 22 березня я здав останній екзамен в інституті і одержав диплом ученого агронома. З радістю прийшов на квартиру, де мене уже чекала машина, яка приїхала за мною із ще більшою радісною новиною для мене: цього дня народилась донечка Людочка. Безмежна радість так довгоочікуваної дитини. Все гаразд, слава Богу, благополучно. Скоро ми її привезли додому з роддому і життя продовжувалося по-новому.

В хаті уже є новий командир, перед яким усі приклоняються, вона, малесенька Людмила, держить порядок,

дисципліну у домі: коли їсти, коли спати і взагалі, коли і що робити, але це неоцінима радість в сім'ї.

В 1957 році провели електроенергію на кар'єр і підключили ще чотири каменерізні машини. Продукція йшла на розхват, черги транспорту вистоювали по сутках. Реалізація продукції збільшувала доходи колгоспу. Ми виробляли блоків щорічно більше одного мільйона штук, крім блоків був ще і напівфабрикат — бутовий камінь, який теж користувався великим попитом, він дешевший від блоків.

Господарство економічно зростало, щорічно збільшувалися урожаї, зростали тваринницькі ферми. Коли ми стали економічно сильнішими, до нас приєднали колгосп села Довжку. В цьому колгоспі було боргів різних, і короткострокових, і довгострокових кредитів дуже і дуже багато. Після того як ми об'єдналися, всі наші грошки, як в трубу полетіли, всі пішли на покриття довжанських боргів. А на третій рік колгоспи розукрупнили, але наших грошей нам не повернули. Така вольова хвиля пронеслася в партійних органах. То укрупнювалися господарства, то розукрупнювалися і не тільки колгоспи, але і райони укрупнялися. Експерименти на людях робилися, як на кроликах в лабораторіях. Так нівеличили села, особливо малі, яких називали неперспективними. Все переходило на центральну садибу. При укрупненні занепадала соціальна сфера, школи, клуби, кооперації, люди не будувалися, люди виїжджали хто куди, в селі чи хуторі залишалися лише старі пенсіонери.

Після розукрупнення в господарстві значно полегшало і морально, і, звичайно, економічно. Ми широким фронтом стали розширяти свої промисли. Жодного року грошей не жаліли на будівництво, яких щороку виділяли і використовували 400-500 тисяч карбованців. Великий дохід був від допоміжних галузей. Так, за

значне досягнення в розвитку сільського господарства, та за вирощені високі врожаї зернових (29 центнерів з гектара по колгоспу) 14 березня 1958 року мене нагороджено орденом «Знак Пошани».

З приходом до влади Микити Хрущова МТС були ліквідовані, вони перестали керувати колгоспами і стали просто майстернями сільськогосподарської техніки, тракторів, комбайнів. Вся техніка була викуплена колгоспами в держави і ми без звички стали нею управляти. Це зроблена була добра справа.

Рід Василя Давидовича Карватюка (в центрі).

Особливої уваги і шани при розширенні посівів дістала така культура як кукурудза. Скорим часом появилися нові сорти — високоврожайні гібриди. Появилось досить техніки для посіву, обробки та збирання цієї

високоврожайної, цінної культури. В колгоспах, в тому числі і в нашому колгоспі, було створено спецбанки по вирощенню цієї культури. Кукурудзу стали старанно обробляти, доглядати, старанно збирати і як результат — спеціалізовані ланки по вирощенню кукурудзи домогалися високих щорічних врожаїв. Особливо щорічно вирощувала високі врожай ланка Регуляк Марії. Було і 92 центнери зерна з гектара. Кукурудза — це хліб, це корм, це висока оплата праці по: 3-4 тони зерна в рахунок додаткової оплати одержав кожен член ланки (10% від вирощеного і зданого на склад).

ПІДСОБНІ ГАЛУЗІ ГОСПОДАРСТВА

Одного разу я по путівці поїхав у Київ на сільськогосподарську виставку. Всього я там побачив, там же було висвітлено передовий досвід всієї України. Помітив у відділі допоміжних підприємств багато нового для себе, для колгоспу. Це виробництво цегли, черепиці, шиферу. Підсобні промисли Одещини — це взагалі віртуози. Колгоспи виробляють гудзики всіх розмірів і кольорів, гребінці, поліетиленові квіти — рози, ромашки. Виробляють металеві кришки для закрутки консервації. І цілий ряд других новин для мене і все таке, що ми все б самі своєю технікою і з своїми людьми змогли б зробити.

Немає секрету, що село має 1200-1500 чоловік трудоспособних, якщо ще літом, то більше половини з них задіяні, а зимою більше 70% цього працездатного люду без роботи. Хто молодший, то десь поїде, щось привезе, а другий сидить дома. Доглядає свою скотину, чекає теплих днів, щоб піти на якусь роботу, на яку пошле бригадир. Розвиток допоміжних галузей на селі робить добру справу. Перш за все вони давали людям заробіток, вони задовільняли соціальні потреби, це різні майстерні, постійні цехи, перукарні. В місті все це було, а в селі нічого.

Після побаченого в Києві на виставці, ми порадилися на правлінні і на дрібниці: гудзики, гребінці — не розмінювалися, а вирішили відкрити цех по виготовленню квітів і виготовленню металевих кришок. Поставити на промислову основу цих два цехи. Це була досить трудна робота, але вона знайшла свій розвиток. Ми розширили виробництво, а головне знайшли збут продукції. Кришки мали хороший збут на місці, в районі, в області. Машиною возили по базарах і добре торгували.

Реалізацією наших квітів удачно займалася торгова палата в Москві. Ми заключили договір наперед і відправляли свою продукцію в ящиках в Сибір, на Камчатку, в Якутію, на Далекий Схід. За рік ми їх виробляли і відправляли більше одного мільйона штук, стільки ж і кришок. Виручка тільки від квітів складала 500-520 тис. карбованців. На той час було багато колгоспів, котрі загального прибутку не мали стільки, як ми від двох цехів.

Для організації цих цехів ми запросили спеціалістів з Вінниці. Вони на протязі одного місяця зробили нам один станок і запустили його в дію, навчили наших людей на них працювати. Далі наші спеціалісти робили все самі, і до кінця року в цеху уже працювало 10 станків. Всі станки працювали в три зміни, часто і без вихідних. В цеху працювало до сотні колгоспників, в більшості це люди, які фізично не могли працювати на польових роботах

Ганна Василівна і Іван Ульянович Цуркань на відпочинку у м. Ялті, 1970 р.

чи на фермах. Людей в селі бракувало не тільки літом але і зимою, всі мали роботу і заробіток.

Квітковий цех, як ми його називали, це був комплекс в одному приміщенні, там була баня, перукарня, швейна. Тут була складна і точна техніка, і ми запросили до нас на роботу інженера-електрика за фахом Подолинного Володимира Федоровича. Він цим цехом керував і добре розумів все. Він був задоволений і ми його роботою теж, до цього він працював в райвідділі сільського господарства.

1958 року день 9 лютого став радісним для нашої сім'ї — народився хлопчик, назвали його Анатолій. Все було добре і дома, і на роботі. Дома утримували корову, свині, птицю, жили єдиним селянським життям. Правда часто я не бачив, що робиться дома, не було часу приділити увагу вихованню дітей. Часто було так, що я жив, як квартирант, тільки на нічліг приходив додому, а досвітком знову в колгосп. Дякуючи дружині Ганні Василівні, яка доглядала дітей, слава Богу, виростили їх здоровими. Справлялася вона з домашнім господарством, хоч як важко не було, ніколи мене на роботу не відправляла голодним, а завжди чистим, охайним. Я задоволений такою долею, а це в житті найдорожче. Я тягнув колгосп громадський, а Ганна Василівна тягнула на своїх плечах колгосп домашній. Так, так — двоє дітей, домашнє господарство, та ще й роботу в лікарні, огород і цим все сказано. Цим усім вона заправляла і справлялася сама. Ніколи не наймали людей для допомоги, хіба коли наймали на день-два огород посапати.

На початку вересня 1959 року Джуринський район приєднали до Шаргородського, робота стала складнішою. Майже все нове керівництво, треба привикати, але ми не гірші і по врожаях, і по господарюванні, а серед кращих в районі, але всеодно на нас дивляться, як

на приймаків. Перший секретар Джуринського райкому О. Слічний став головою райвиконкому.

В 1961 році ми купили в Шаргороді недобудовану хату. Батько наш — Карватюк Василь Давидович виявив бажання переселитися в Шаргород, поступово закінчували будівництво хати і батько записав її на себе, а пізніше подарував її мені — зробили на це всі відповідні документи, звірені нотаріусом.

Ці роки в господарстві відзначалися гарним зростанням добробуту господарства і колгоспників. За цей період з 1960 по 1972 роки в колгоспі було достатньо грошових коштів. Побудовано пам'ятник загиблим воїнам в селі, будинок культури, універмаг, заново побудовано уже по сучасних проектах всі тваринницькі приміщення, тракторні стани, центральну майстерню. Побудували від центра села на Пилипи два кілометри шосейної дороги. Заново збудовано комплекс будівель по відгодівлі шести тисяч свиней, збудовано два восьмиквартирних будинки для спеціалістів колгоспу і вчителів. Заказано технічну документацію на реконструкцію вулиць в селі. Всі приміщення побудовані із каменю-черепашичника, на всіх приміщеннях залізобетонне перекриття. На площі сто п'ятдесят гектарів виріс фруктовий сад, двадцять два гектари винограднику. Сад почав давати урожай, виноград дуже родючий і щорічно давав хороший урожай. Постало питання збуту урожаю яблук, слив, винограду. Тоді і виникла необхідність побудувати плодоконсервний завод. І ми його за два роки побудували і запустили в роботу. Завод працював у дві, а при потребі і в три зміни, вся городня продукція, плоди саду, винограду повністю перероблялися. На місці продукція знаходила збут в торгових організаціях району, області, але більше всього ми збували консервну продукцію в Ленінградській області. Там ми мали хороші, ділові стосунки з багатьма торговими господарськими організаціями.

На заводі в зміну працювало 50-60 робітників, а в дві-три зміни працювало 200 чоловік. В селі своїх робітників не вистачало, люди на роботу запрошувалися з сусідніх сіл. Постало питання про будівництво столової та готелю і це в значній мірі вирішило питання з набором людей на завод та в інші допоміжні галузі. Біля готелю з часом виріс цілий комплекс: стадіон на 1000 місць, тир, літня естрада з кіноустановкою, атракціон з десятком установок, фонтан та інші ігри. В свята, у вихідні дні по обіді завжди грав духовий оркестр, інструмент для якого нам подарував обласний відділ культури після того, як ми побудували Будинок Культури. В ці дні і молодь, і дорослі приходили в цей заклад культури погуляти, повеселитися, відпочити. А качелі працювали щоденно, до них приходили діти з дитячих садочків по розпорядку дня.

Маючи гарний скарб грошей в банку, (а гарні прибутки ішли від рільництва і допоміжних підприємств колгоспу), ми вирішили оновити молочнотоварне стадо. В 1969 році в Ленінградській області в племрадгоспі закупили 380 голів телиць парувального віку, в тому числі 20 корів високопродуктивних чорно-рябих “Острофрістської” породи. Дуже багато клопотів було при оформленні документів на них, тому що ця порода у нашій зоні не була районована і Київ не дозволяв (ветеринарна служба заперечувала). Але допоміг вирішити питання головний зоотехнік області Баран Іван Максимович. Чорно-ряба худоба хоч і прожерлива, але при однаковому догляді і годівлі, дає значно більші надой молока, як сementали. З часом станції штучного запліднення скота закупили цієї породи бичків і сперму завозили, яку кому необхідно і все нормалізувалося.

Робота клеїлась і часто навіть успішно, завдяки трудолюбивому люду, працьовитим енергійним колгоспникам,

механізаторам, тваринникам, спеціалістам колгоспного виробництва. Згуртованому активу, членам правління, таким як Барановський Іван Гаврилович, Пендюк Сергій Созонович, Савченко Василь Якович, Рекуляк Василь Йосипович, Федчук Василь Солостьянович, Стратійчук Іван Тимофійович, Свідницький Микола, Вальчишен Філімон Семенович, Максимишен Яків, Вдовиченко Микола, Мар'янчук Іван, Килівник Роман, Салькова Євгена, Чумак Марія, Антонюк Тетяна, Івасько Тимофій Іванович, Басістий Михайло Миколайович, Кирничний Іван Яромович, Мацюк Дмитро Іванович, Барановський Степан, Зварич Яків Павлович, Лесько Іван Терентійович, Килівник Григорій, Попов Віктор Володимирович, Пуздерський Іван Андрійович, Осадчук Гнат Кіндратович, Мельник Павло Леонтійович, Мельник Іван Афремович, Іванюк Дмитро та багато інших.

Багато із них уже покійні, але в пам'яті моїй вони залишають добрий людський слід. Всі вони сповна віддавалися наміченій справі, були моїми радниками, помічниками, однодумцями. Пам'ять про них я збережу на все життя. Гарний актив доповнювали Петрик Семен Іларіонович, Паєнко Василь Іванович, Пазюк Емілія Іванівна і багато інших хороших людей, односельців, котрі чесно і віддано працювали і своєю працею, своїми порадами укріплювали колгоспне виробництво. Люди в Хоменках завжди підтримували мене морально, а це дуже важливо.

*Ні мами, ні правди, не стало нічого,
А був же тут рід і була тут родина.
Залишилась тільки молитва до Бога,
Як та сиротина...*

Таїсія Корнецька

МАМА КСЕНЯ

Мама Ксеня зі своїми дітьми.

15 травня 1970 року всю нашу родину постигло велике горе — померла наша мама в Шаргороді — Карватюк Ксеня Яківна. Не витримала — хвороба віку. Не знала, не відала, чому так нездужає, чому так швидко втомлюється при навіть малому фізичному навантаженні. Смерть наступила ходячи. Не лежала, без різких болів. Я дуже любив маму, вона для мене була якась особлива. Дуже вона піклувалася за нас всіх,

хоч ми усі були дорослі. Завжди давала розумні поради, ніколи ні на кого не підвищувала свій материнський голос і перечити її ніхто не міг. Я був наймолодшим із зятів в своїй сім'ї, може тому я так відчував її доброту та ласку до себе. А це ще більше посилювало любов і повагу до такої дорогої нам всім людини.

Хоронили її в селі Гришівцях, де народилася, виросла наша дорога мама, яку так в сім'ї поважали, всі її любили, бо була дуже справедлива, за всіх боляче переживала. Мало мама прожила — всього 71 рік. Після смерті мами, яка померла в Шаргороді, батька Василя Давидовича перевезли в село Гришівці. Там він у дочки Тетяни Василівни і проживав з коротким, але частим навідуванням своїх дітей.

ПЕРША ОСОБА В РАЙОНІ

Колгоспне виробництво добре налагоджене, добре розвивалося. Якщо 20 років тому назад в колгоспі урожаєм 1952 року зернових становив 8 центнерів з кожного гектара, а цукрових буряків був урожай близько 300 ц/га. За досягнуті успіхи в колгоспному виробництві мене 4.05.1970 року нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Стимул добрий, господарство на очах росло. Врожаї зростали.

Нежданно і негадано прийшла зміна першої особи в районі. Працювати було все важче, щоб не зробив хорошого, то все не так, все не до сподоби першому секретарю. В 1972 році у мене відбулося кілька досить неприємних розмов, я все більше ставав білою вороною в особі його, першого секретаря райкому. 16 червня я вимушений був подати заяву про звільнення з роботи за власним бажанням. Я побачив, що не погодитися, це означало натягнути на свою шию всі злидні, безкінечні перевірки і взагалі вороже ставлення до мене. Хоч боляче краялося серце, бо за 20 років стільки вкладено розуму і зусиль, а тут тобі яка оцінка! Але в житті треба все пережити, хоч не так це легко.

Я не знав нічого крім роботи, всіляко старався на краще. Оцінити досягнення господарства, мою працю у верхах не було кому, не хотіли. Я не міг, не хотів приспособлятися, були господарства далеко, далеко гірші, а їх керівники швидко приспособлювалися до нового керівництва. Совість мені не дозволила розмінюватися, ходити з гаманцем по кабінетах, хоч пропозиції були і неодноразово. З часом все міняється і не завжди на краще.

Приходять нові люди до влади, до керівництва, одні хочуть себе показати, виставити своє Я, інші хочуть нажитися, маючи владу в руках. З таким фактом мені прийшлося в житті зустрітися. Для нього головне було, щоб був повний гаманець. Останнім часом, уже при владі Брежнєва, ця розпушта стала помітнішою серед партійних босів обкомів і набагато більше в райкомах. Там ще тоді була прихватизація і здирав, з таких як я, хто скільки міг. Так завершилася моя колгоспна епопея, моє висвітлення в колгоспному виробництві за майже 24 роки роботи.

Про цей факт тодішня наша районна газета «Комунар» писала так: *«...на початку сімдесятих недалекоглядні чиновники раптом усе обірвали. І забриніло серце, як тонка струна пересохлої скрипки, і сивий біль засів у душу на довгі літа. Догана за розвиток підсобних промислів, цинічні усмішки змусили Івана Ульяновича попрощатися з дорогим серцю селом, якому віддав двадцять літ свого життя, а головне — надірвали його здоров'я, посіяли сум і розлуку, гірку і болючу образу. Криком кричала обірвана струна його серця, тільки того ніхто не знав і не бачив»*. І це дійсно так, кореспондент районки С. Трошкова дуже правильно і справедливо написала.

Боляче по серцю вдарили ці переміни в житті нашої сім'ї. Люда перейшла в десятий клас і прийшлося переходити в іншу школу. Тут теж усе нове: учителі, учні, немає друзів. Це не добре відбилося на останньому році її навчання. З першого класу училася на «5», а десятий закінчила не так. Я це відчував і переживав. Тоді було байдуже — він як там, так і тут їхав на трійках і не претендував на більше.

Хата в Шаргороді стояла пустою, два роки в ній ніхто не жив. Підлоги попрогнивали, всьому необхідно було робити ремонт. На це пішло добрих два місяці і ми уже прописалися в Шаргороді. Ганна Василівна з Шаргорода їздила в Джуринську лікарню на роботу, а я зайняв

посаду голови міжколгоспного комунгоспу. Працював на цій посаді один рік, після цього перевели начальником пересувної мехколони (ПМК-52). Через три роки колону розформували і мене райком призначив директором міжколгоспного комбікормового заводу. На цій посаді я відпрацював 10 років, працював тут уже будучи на пенсії. Без роботи не сидів, скучати не було коли, але і у вільні години вболівав за колгоспним виробництвом. Снилось часто в спогадах (це і не дивно) — кращі роки мого життя були присвячені колгоспному виробництву, соціальній сфері Хоменок.

Але що ж поробиш, так воно сталося, так воно зробилося. Будучи уже на пенсії, я задумався: а де ж я подію свій вільний час, що я буду робити, коли я піду із зайнятої посади? Роботи ж іншої шукати не буду, чим же я буду займатися вдома?... Вирішив. Технологію тепличного господарства мною вивчено досконало. В колгоспі побудував гарні теплиці, більше як на двох гектарах. Теплиці дають гарний дохід, кропітка робота біля них, але скучати не буду цілий рік: і літом, і зимою роботи вистачить.

Сім'я Івана Цурканя, 1981 р.

На домашній раді вирішили збудувати на своєму городі, біля хати тепличку з обігрівом. Конфігурація забудови вийшла площею 26 квадратних метрів. Я не знав, що у наших законах написано, що радянська людина мала право власну теплицю будувати на своїй садибі площею не більше 20 квадратних метрів. Анонімного листа, якого написав наш бувший сват на мене в обком партії, комісія прийшла перевірити зразу ж. Дзвонять мені на роботу, приїжджаю, на подвір'ї мене чекає комісія — одинадцять чоловік перевіряючих, половина з них в міліцейських кашкетах. Перевірка в хаті, сараї, на дворі, ґрунтова перевірка лічильника, щупами заміряли стіни, чи немає таємної проводки, нічого протизаконного не виявлено, а в теплиці виявили 4 метри більше від норми. За порушення закону мені на бюро райкому записали сувору догану.

Майже три роки, уже будучи пенсіонером, працював директором комбікормового заводу. За період трудової діяльності прийшлося працювати не з одним першим секретарем райкому. Найперший то був П'ятериков Мойсей Ананійович, азербайджанець по національності. Дуже не згідливий, не доступний, агрономів за найменше порушення бив, з таким працювати було дуже трудно і небезпечно.

В 1952 році першим секретарем райкому партії був Слічний Олександр Герасимович. Це чуйна доброзичлива людина, досвідчений спеціаліст сільського господарства, добре володів спеціальністю, добре освоїв партійну роботу. Умів працювати з людьми, в розмові так чуйно обійде, що все викажеш, умів викликати людину на відверту розмову. Так не кожен може. В роботі з ним приємно було зустрічатися, порадитись. Він завжди дасть добру настанову, адже у нього більший кругозір, та і мислення друге, зверху краще видніше.

Одного разу ми були в Тернопільській області, коли в одному селі будували колгосп. Я працював в райвідділі сільського господарства, а Слічний працював другим секретарем райкому партії і ми добре знали один одного. І як результат, я не підводив його в роботі ніколи, з ним було приємно працювати, а керував він Джуринським районом 12 років.

На початку вересня 1959 року пройшло укрупнення районів. Джуринський район було ліквідовано і він увійшов до складу Шаргородського району. 14 вересня 1959 року відбувся Пленум об'єднаного райкому і об'єднана сесія депутатів району. Першим секретарем райкому обрано Рудометкіна Василя Івановича, головою районної ради обрано Слічного Олександра Герасимовича. В.І. Рудометкін був чисто партійний працівник, багато років відслужив в армії, був замісником командира полку по політичній частині. Досконало знав партійну роботу, хоч в сільському господарстві, тим більше в промисловості, він був мало обізнаний. Довіряв цілковито районним службам і вони його не підводили. Район був на хорошому рахунку в області.

Рудометкін був в міру вимогливим, розсудливим, культурним. В колі друзів веселий, доброзичливий, приємно з ним спілкуватися: по службі порадить, допоможе. І ще при одному черговому об'єднанні районів, коли об'єднали Жмеринський і Шаргородський райони, він керував із Жмеринки, а при роз'єднанні районів він залишився першим секретарем Жмеринського району.

В Шаргород прийшов першим секретарем райкому Леонід Григорович Клепко. До цього він працював головою райвиконкому в Барському районі. Леонід Григорович був досить грамотною, досвідченою людиною. Вимогливий в роботі, ввічливий, культурний. Всі ми його поважали, любили, він хороший лектор,

майстер слова. Всі ми в нього вчилися. Любив компанію і компанія любила його. Одне слабе місце — любив випити інколи лишню.

Працювали ми з ним п'ять років. Із зміною влади в обкомі, новий перший секретар обкому партії Василь Таратута звільнив по області половину перших секретарів райкомів, звільнив і нашого Леоніда Клепка. Приємно, добре було нам з ним. Спілкуєшся з ним і відчуваєш себе на рівні, ніколи не принизить людину, завжди уважно вислухає, не повисить голос, ми думали, що він у нас буде завжди — не вийшло так, як хотілося більшості керівникам району, активу.

До нас керувати районом прийшов Довгань Василь Іванович. Не звично було перші місяці. Це був грубий, неврівноважений чоловік, все робив на свій розсуд, але користувався цілковитою підтримкою першої особи в області. І всякі справи йому сходили з рук. Мав своїх прихильників і “підпасався” в них, а їм прощав все, що другому зась. Але попав Довгань в немилість за те, що розкрилися махінації з грішми, які Київ виділив на ремонт Миколаївського монастиря. 10 років провів Довгань в Шаргороді, але капітально проштрафився і його перевели у Вінницю.

Після Довганя першим секретарем стала жінка — Євгена Петрівна Вільчинська. Це була безневинна особа, нею правили нижні чини, але поганого вона нікому нічого не зробила. Вона і завершила кумуністичну епоху. Всі ці перші особи різні за своїм характером і розумовим складом. І з ними приходилося працювати, знаходити спільну мову і виконувати нелегкі державні та громадські завдання.

Було добре чи зле, але життя продовжувалося. Люда наша поступила в інститут, з великими потугами його закінчила. Толя закінчив ПТУ, пішов працювати токарем на комбікормовий завод.

*Ні, не просто жити в цьому світі,
Тужить вік за кимось дорогим...*

Петро Перебийніс.

АНЖЕЛЛА

В 1976 році Люда ви-йшла заміж дуже невдачно. Чоловік Лояніч Генадій виявився людиною розпусною, п'яничка. Уже будучи в Ямполі, вони обоє мали роботи, квартиру. Люда учительувала в школі, він помічник — щоденно пиячив. Приїде додому і серед ночі розпочинається бійка. Люда довго терпіла ці знущання, хотіла зберегти сім'ю.

17 серпня 1978 року у них народилася Анжелочка. Анжелочка перша дитина сім'ї, перша онучка в родині. Це була безмежна радість для усіх нас. Росла вона усім нам на радість, здоровенька і без особливих ускладнень.

Батько її цурався, казав що вона йому обуза. Жили зразу у Шаргороді разом з нами, а потім в Ямполі. Нелюдське ставлення до дитини було з його боку. Анжелочці і два роки не було, як батьки розлучилися. Жили ми разом, Люда працювала в Гибалівській школі, Анжелочка ходила в дитячий садок, а після переїзду у Вінницю Анжелочка пішла у перший клас. Училася дуже добре, всі предмети шкільної науки їй вдавалися дуже добре і без ускладнень.

*Шестирічна Анжелочка.
Фото 1984 р.*

Зліва направо: Людмила Іванівна Цуркань та її дочки Анічка, Анжелка, чоловік Михайло. 1990 р.

Маючи хорошу природну пам'ять вона уроки засвоювала зразу після пояснення в школі і після повторення матеріалу вдома. Навчалась тільки на "5" і так з року в рік. Ми переконалися про її розумові здібності будучи одного літа в місті Одесі. Я був у санаторії по путівці. Анжелочка з бабусею на квартирі в пансіонаті. Ми розучували одну пісню, досить немало. Часу вільного вистачало. Вона її прочитала 3-4 рази і, як вірш, переповіла без зупинки, а нам, особливо мені, це удалося уже на третій-четвертий день...

Шкільні уроки вона готувала перш за все. З сьомого класу стала приділяти увагу вивченню англійської мови. Вона у цьому питанні мала хорошого учителя-наставника — Оксану Валеріївну. Оксана вчилася в

Анжелла, 1993 р.

педінституті на факультеті англійської мови, її це добре вдавалося, вона була переможцем багатьох конкурсів і англійською володіла вільно. Анжелочка, крім шкільних уроків англійської, кожного тижня мала два-три уроки додатково в Оксани Валеріївни. Я і Ганна Василівна, батьки Анжелочки були на її урочистостях — на випускному вечорі, де вручали атестат зрілості за 10 клас. Ми колись були і на першому дзвоніку, як вона пішла у перший клас. Все було дуже мило,

дуже добре. Анжелочці було десять років, як народилася Анічка — Анна Михайлівна Вдовиченко, 29 березня 1989 року, сестричка. Анжелочка успішно закінчила 10 класів і поступила в торгово-економічний інститут. Все йшло нормально, ніщо біди не віщувало, успішно закінчила перший курс, училась на другому. І раптом 2-го лютого 1997 року загинула в автомобільній катастрофі. Нам сповістили по телефону не ясно, але тут же за нами прислали з Вінниці автомашину. Ми швидко зібралися і приїхали у Вінницю. Своїм очам не можу повірити: серед кімнати, у всьому вбранні лежить в домовині здорова, славна красуня — мертва Анжелла. Зовні ніде ні подряпини, як жива. Не можливо ці рядки писати і тепер серце крається навпіл, у горлі нічим дихати, сльози очі заливають.

Як це так? Чому? За які гріхи так Господь карає? Саме життя тільки розпочалося і уже похорон.

Чорна смерть забрала з нашої сім'ї саме найдорожче, кого ми всі так безмежно любили, ким ми так повсякденно радувалися. Зовсім не вірилося нам, що наша Анжелочка, сама життєрадісна, любя, ласкава, добра уже ніколи не пригорнеться до нас, не скаже, як бувало казала: “Дідусю, ми з вами родичами по очах”. Як може її, Анжелочки, не бути?

Нераз мучить мене це питання, але відповіді не знаходжу. З тієї пори і на все життя у нас поселився глибокий сум, який інколи ми старанно один від одного приховуємо, але який все одно бринить в наших душах. Нічим не зміряти, не передати ніякими словами сили сплеску душевного болю. І уже скільки років виливаємо свій біль, топчемо стежку до могили Анжелочки. І будемо топтати, і будемо ходити сюди доти, поки нестимуть ноги наші, і поливатимемо квіти на її могилі своїми пекучими сльозами, поки битиметься серце в наших грудях.

Минуло уже багато років після її смерті, а образ її тільки підсилює почуття втрати.

Таке життя, така судьба і нікуди від неї не дінешся, вона, судьба твоя, всюди тебе знайде.

*Тобі віддаровую, сину,
Цю землю, що мусиш сходити,
Країну верби і калини,
Що маєш любити.*

Світлана Блонська.

АНАТОЛІЙ

Дмитро Анатолійович Цуркань.

Складне життя у Толі, а часом і нестерпне, не людське. Ростуть діти без материнського догляду, без опіки. Кожного року, саме під час літніх робіт біля дому, на городі, Ксеня — хазяйка сім'ї, виїжджає на “літні канікули” в село Гришівці до мами і там висиджується по два-три місяці, аж поки Толя не поїде за нею і привезе додому. Після цього має що вислуховувати аж до других канікул: “Навіщо ти мене привіз, я б собі була у мами”. На роботу не хоче йти нікуди, навіть у Центр зайнятості не хоче оформитися. “Я тобі тут наймичкою не буду”, — каже при сварці вона. Воно і так. Він іде на роботу, встає раніше, нагодує скотину, видоїть корову, зготує сніданок, відправить дітей до школи, а дружина відлежується. І так щоденно. Отаке життя...

В 1999 році в другій половині травня місяця, Ксеня, нікому не сказавши; взяла з собою Надю (Дімка втік) і поїхала в Гришівці до мами і там живе спокійно біля мами, ніби і справді не має сім'ї. Толі ці фокуси надоїли і

він за нею принципово не поїхав, як бувало по ті роки. Більше як через півроку — в кінці грудня місяця подав заяву на розлучення і 22 грудня 1999 рок суд вирішив задовільнити заявника — розлучити їх.

Ксеня хвора людина — постійні заїзди, бійка, ругань в дома постійно. Бувало як розійдеться ні з того, ні з свого, летить в голови, що попало під руки і будь в кого. Таке становище в сім'ї, такі відносини і з сусідами.

Перевіркою стану здоров'я в районній лікарні встановлено, що вона хвора на шизофренію. Після чергового скандалу лікар-психолог в супроводі міліціонера службовою машиною швидкої допомоги відправив її в обласну лікарню імені Ющенка. На протязі більше двох неділь вона проходила лікування і можливо було б пішло на користь, ми ні з чим не рахувалися, скільки б це не коштувало, була б тільки користь. Та не так сталося, як гадалося, її старша сестра Євдокія навідала її в лікарні і впросила лікаря тимчасово забрати Ксеню додому, що і зробила. І так закінчилося її лікування. А тепер родина її бачить, що зробили не добре, але плечі ніхто підкласти не хоче, бо на це треба витратися фінансово. Мають вони тепер від неї “радість” щодня. Ксеня перепрошує Толю, але він не погоджується, говорить: “Мені трудно фізично, але морально значно легше”.

Існує стара народна поговорка: малі діти — малий клопіт, спати не дають. Великі діти — великий клопіт, жити не дають. Але це не скрізь так.

Ксеня хвора людина — шизофренія часто проявляє себе. Жила вона в Гришівцях в мами, а Надя ходила там в школу. На початку серпня 2002 року Ксеня приїжджає з Надею до Толі і з першого дня сварка, бійка, а далше Ксеня пускає в хід ножа, сокиру. Толя і Діма повтікали з дому. Одного дня, коли в неї ця хвороба розігралася, вона стала все з хати викидати надвір, “наводити”

порядок. Коли стали її пам'ятати, вона кидає в людей що було під руками, Діма боронився, то мало пальця не відкусила. В сінях стояло три мішки пшениці і мішок ячменю, вона це усе витягнула на двір і розсипала по подвір'ї, а на дворі ішов дощ...

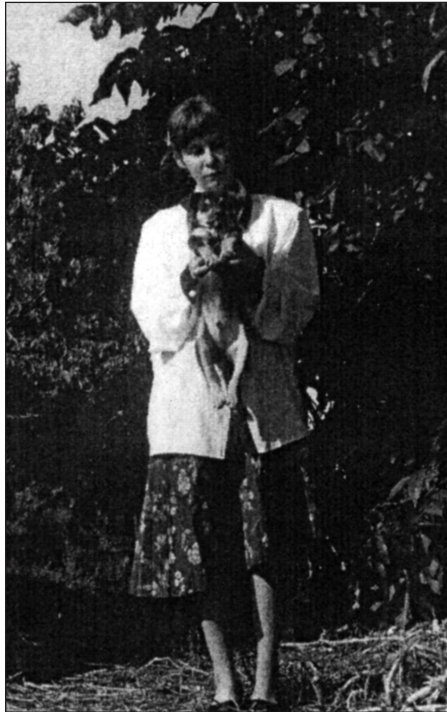
Коли її лікарі спитали: “Навіщо це ти хліб по подвір'ї розсипала?” — вона відповідає: “А це його треба сушити.” — “Тож дощ іде,” — “Ну то й що?”..

Толя вимушений був звернутися в лікарню і 16 серпня її відвезли у Вінницю в лікарню імені Ющенка на примусове лікування. Життя дітей та онуків, це сама тривожна сторінка людського життя, кожної сім'ї. Таке наше життя! Моє і Ганни Василівни.

Все минулося, все відшуміло, мов білий яблуневий цвіт. Ростуть продовжувачі роду нашого, а їх уже, ой, немало у всіх куточках нашої матінки-землі.

Хіба це не щедрий подарунок долі? Живемо з вірою у те, що все лихе минеться, лише залишиться у нашій пам'яті.

З 1989 року ми на пенсії, і я, і Ганна Василівна. Я — працюючий пенсіонер, три роки після пенсії працював на комбикормовому заводі директором, потім директором художнього музею у місті Шаргороді.

Надія Анатоліївна Цуркань.

В 1989 році обраний головою районної ради ветеранів, де працюю уже понад п'ятнадцять років.

В 1999 році нагороджений орденом «За мужність 3-го ступеня».

В 2000 році нагороджений орденом «Богдана Хмельницького», його мені вручив президент України Л.Д. Кучма в місті Києві в Маріїнському Палаці.

Працюю, як і всі попередні роки. Ранком збираюся на роботу і так день у день. А якщо уже є два, три дні вихідних, чи св'яткових, то мені уже дома нудно, нема до чого рук прикласти. Стаж роботи у мене відпрацьований не за одного Івана. Слава Богу за це, що ми до цих пір в строю.

Коли людина завершує свій вік на землі, а мені уже за вісімдесят, то вона обов'язково в думках аналізує свою діяльність, що зроблено нею на користь людям, сім'ї, що залишаєш після себе для майбутніх поколінь.

Я сміливо можу дивитися у вічі своїм ровесникам, усім учасникам Великої Вітчизняної війни, усім жителям села, району, області, котрі, як і я, в повоєнні роки піднімали країну, міста і села з руїн, будували нові підприємства, міста, колгоспи, навчально-освітні і культурні заклади, боролися за краще життя.

А молодому і підростаючому поколінню свого краю, де народився, де виріс, набув освіти — скажу: *«Я люблю Україну, її народ, її красу і найщиріше бажаю, щоб молоді покоління переймали добро, чесність, заповзятість поколінь часів Великої Вітчизняної й період післявоєнної відбудови, та йшли далі, покращуючи життя трудового народу»*.

*Звання найвище — то звання ЛЮДИНА.
Нехай ніхто про це не забуває.
Гордись найбільшим цим званням єдиним,
Без нього звань ніяких не буває.*

ЖИТТЯ БЕЗ ПОСЯГАНЬ НА ПРИНЦИПИ

В короткому нарисі, в своїх спогадах йдеться про велику родину Цурканів, Сайчуків, Карватюків з їхніми відомими давніми предками. А хіба менше було лиха в інших, не знаменитих родин? Від князівських міжусобиць і татаро-монгольської навали до фашистського нашествия і нинішніх, часто недоречних реформ, (наприклад остання аграрна реформа) — усе іде котком по долі людей. І де тут можна зберегти пам'ять поколінь, пам'ять

День Перемоги. 2003 р. І.У Цуркань вітає ветеранів війни зі святом.

роду свого, коли щоденні нелегкі клопоти часто з порушенням долі, вибивають з голови навіть вчорашні події. Здавалося б прогресує техніка, прогресує наука — і через усі покоління — голод, нестатки, владне свавілля, пригніченість простої людини.

І все ж не час минає, а минаємо ми. Інших епох, крім тих, які випадає прожити і пережити кожному поколінню — немає і бути не може. В інших народів по-іншому виходить. Я із заздністю читаю, що у Франції майже кожен француз може прочитати історію свого роду за документами, які зберігаються в архівах — сімейних, родових. Теж саме в Англії. У нас ні замків, ні архівів. Все знищено. І нам, і ворогам, хоч більших ворогів, ніж ми самі собі, знайти не легко, майже нічого не залишилося. І для кожного з нас тисячоліття, що минуло, в особистому родовому зв'язку втрачене. Ми тільки знаємо, що воно було, ми ніби знаємо його історичні дати, позначаємо поступ від колеса до космічної ракети, а що тебе з ним зв'язує особисто — одному Богу відомо, та він нічого не скаже. Боги з людьми не розмовляють.

Пам'ять людства — це дуже велике надбання, але вона не здатна кожного пройти так, як бере за серце те, що віки вкладали у рідну кров.

Не можна жити тільки великими узагальненнями, інколи потрібна просто скибка хліба, просто щире слово сказати людині і вона залишається задоволена. Ні історію, ні досвід людства не переписати. Все є як є.

А час підступно робить свою справу і так, я уже розмінював дев'ятий десяток! Мало це чи багато, добре чи зле, чи не дуже. На житті, як на довгій ниві — усілякого було, але слава Богу, що воно так сталося, так як є. В родинному колі ми відзначили мою солідну дату мого народження, по звичаю останніх років, досить скромно. Телефонні поздоровлення дітей, онуків, родичів, друзів, а уже в

обід — дома, разом із своїми домочадцями були поздоровлення, випили і закусили сповна.

2 березня 2003 року районна влада, в особі голови райдержадміністрації Олександра Анатолійовича Артеменка, голови райради Миколи Карловича Попова відзначили мій ювілей. Усе що робилося по його організації мене не посвячували.

В зал засідань запрошені всі керівники району, всі працівники апарату адміністрації.

Рівно о шістнадцятій годині в зал запрошують мене. В залі на сцені працівники культури дерегують. З появою мене в залі, зустріли оплесками, поздоровляють керівники, друзі. Гарні промови, дарують квіти, цінні подарунки. Одна промова тепліша другої. Спогади, спогади, спогади...

Мені дух забиває. Велике, приємне перенапруження. У відповідь слів немає, я не чекав таких урочистостей. Увесь зал встає — більше двохсот людей і співає «Многая лета». Я в кінці коротко розповів про свій життєвий шлях, довжиною у вісімдесят років. Щиро подякував керівникам за організацію ювілею, щиро подякував усім присутнім за увагу і шану моєї особи.

Другого дня районна газета сповістила жителям району про ювілей Цурканя. Кілька днів я віддихувався від цього, такого приємного, потрясіння.

Скоро усе нормалізувалося. І я щиро вдячний тим, хто це організував, хто з приємною усмішкою привітав мене, подав руку дружби і поваги, а таке в житті ніколи не забувається.

Правда, наш час щедрий на ювілеї. Одні ювілеї відзначають із розмахом, другі з меншим розмахом. Великі і малі чини — їх уже чомусь і скоро забувають — як тільки вони позбуваються своїх чинів, посад. А посади у наш переломний час даються і забираються, як у калейдоскопі.

*Президент України Леонід Кучма вручає Івану Цурканю державні нагороди.
Маріїнський палац, 2000 рік.*

Я знав і знаю багато гарних людей, які навчили мене жити. Це головне. Людина існує не сама собою і не сама в собі. Вона існує в інших людях, і навпаки — інші люди існують в ній. У цьому плані мені дуже повезло. Найперше місце серед людей мого життя займають батько й мати. Батько учився в школі лише два місяці, був мало освіченим: але самотужки він в якійсь мірі і працював завідуючим складом нафтопродуктів, і бригадиром рільничої бригади, і на інших роботах. Пам'ятаю, неодноразово, сидимо ми довгими зимовими вечорами і вирішуємо шкільні задачі, то він по пам'яті додає і віднімає трьохзначні цифри. Був дуже розсудливий, мав багато друзів.

Будучи уже дорослим, буваючи у колективах людей, серед яких свого часу обертався мій батько Ульянов, мене приємно вражала та повага, з якою про нього говорили,

як про знаючого господаря, людяну людину, приємного товариша. А людяність — рідкісна риса в наш час, насправді у ній сила. Бо **всі ми народжуємося на цій землі людьми, та далеко не всім вдається протягом свого життя відповідати цьому найвищому в світі званню.**

Я на своєму трудовому шляху не ходив у великому начальстві, однак працював з людьми на невеликих посадах керівника, а робота з людьми, це робота найважча. Але я ніколи не належав і, сподіваюсь, не належатиму до категорії тих «товстошкірих», яким на все наплювати. Сам намагаюсь бути справедливим і завжди ціню справедливість щодо себе. Мені не байдуже, що кажуть люди, як вони мене оцінюють. Це, зрештою, мої сліди. Те, за ради чого ти щодня працюєш. Як всяка нормальна, совісна людина, я заклопотаний тим, щоб ці сліди були добрими. Цього мене навчили батько і мати з малих літ, велика когорта сучасників, які вкладали свої сили, знання, уміння в формування висоти моєї душі. І я цієї висоти не маю права опустити ні за яких обставин нижче рівня.

Це основоположні принципи, на яких тримається наша родина Цурканів, в яких я сьогодні старший. Це, якщо хочете, принципи, котрі переходять із сфери сім'ї у сферу Батьківщини. Тому я болісно сприймаю всілякі посягання на честь основоположних принципів.

Саме це дозволило мені не розгубити по дорозі, дожиною більше як у 80 років, моїх друзів дитинства, друзів-трударів завзятих, друзів-вихователів, наставників, однодумців.

Я навчився бути терплячим до людських вад і недоліків, сприймати людей такими, якими вони є насправді, а ще навчився прощати. Це, до речі, дуже важливо, бо на кожному кроці трапляються випробування. Наприклад: звернулась до тебе людина — я від щирого серця допоміг, а по часі чуєш відгук: «Подумаєш, велике діло

зробив, це йому як раз плюнути: подзвонив, чи так сказав і все в порядку».

Яка невдячність. Спочатку я занервував. Та я ж до нього з душею, з серцем, а він... Коли став обмірковувати, то мої думки ставали спокійнішими. Ну, припустимо, аби я наперед знав, як він зреагує на мою допомогу, хіба відмовив би я йому? Ні в якому разі. Отже, нема чого ображатися. Просто знай, що він вродився невдячним, йому все не по його, такого не перевиховаєш і не сердься на нього, все рівно іншим він не стане. Я вважаю, що прощати — явище гуманне і нормальне.

Хіба можна жити спокійно, носячи в собі тягар невимовлених докорів? Від цього можна страждати самому більше, ніж тому, від кого вони ідуть. Тому найліпше викинути їх з голови і забути. Керуючись цим правилом, я не знаю що таке гнів, що він означає, можу тільки уявити, але це не про мене.

Закінчуючи цей пролог про життя і життя моїх предків та теперішніх Цурканів-нащадків, я звертаюсь до свого рідкісного читача цієї книги (за життя І.У.Цурканя така книга вийшла до друку тиражем всього десять екземплярів — А.Н.) аби він після прочитаного не відклав книгу в сторону, а віднісся до згаданого з душею і обов'язково добавив би хоч що небудь, хоч рядок, хоч одне фото, для продовження історії свого роду.

*І.У. Цуркань.
Шаргород, 2005 р.*

Не стало серед нас Івана Ульяновича. Не стало Людини з великої літери, Людини доброї і щирої душі. Освіченого, вимогливого, дбайливого й умілого керівника, трудовий стаж якого налічує біля 70-ти років! Помер І.У. Цуркань 7 липня 2008 року.

За весь свій вік він запам'ятався землякам-шаргородцям невтомним і невгамовним до праці чоловіком, прекрасним сім'янином, доброю Людиною. І, де б він не працював, — скрізь залишив про себе добру пам'ять.

Слід відмітити, що небагатьом жителям з нашого Шаргородського району Президенти України вручали ордена. Таким якраз і був І.У. Цуркань.

Спілкуючись з людьми, які добре знали Івана Ульяновича, завжди відчуваєш щире тепло від тих слів, сказаних його друзями, родичами, знайомими.

Пам'ять про Івана Ульяновича Цурканя буде вічною, а людське життя, на жаль, — тимчасове.

Сюди, до цієї могили ніколи не заросте народна стежина. І хто б не йшов з людей, які знали Івана Ульяновича, завжди зупиниться на хвилину, щоб поклонитися його добрій душі, помолитись за неї.

Вона — душа — вічна, як і пам'ять.

Анатолій Нагребецький, 2009 р.

І.У. ЦУРКАНЬ

МІЙ РІД, МОЄ СЕЛО

Автор проекту І.У.Цуркань
Автор-упорядник А.Н. Нагребецький
Комп'ютерна верстка Ю.Д. Самборська

Комп'ютерне редагування
М.В. Бойко

Видавець
ПП Балюк І.Б.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2524 від 13.06.2006
Підписано до друку 25.12.2009
Папір офсетний. Гарнітура Baskerville
Друк офсетний. Наклад 300 прим. Зам 97
Друк ПП Балюк І. Б.
Тел./факс: (0432) 52-08-02